

ಪೂನ್ರಿರಾಣಿ

ପ
୧
୨
୩
୪
୫
୬
୭
୮
୯
୧୦

సర్వస్వావ్యములు గ్రంథకర్తవి

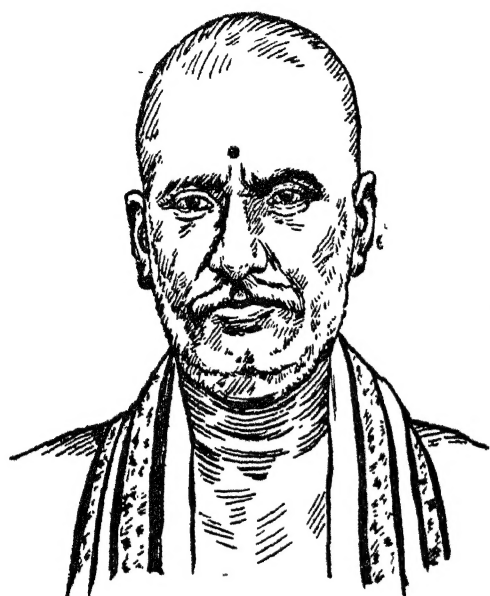
వెల 2 - 0 - 0

ద్వితీయముద్రణము - 1958 సెప్టెంబరు

ప్రతులు 1000

వరలక్ష్మీముద్రాశాల, విజయవాడ - 2

శ్రీ. శ్రీ. ధర్మవరపు
వెంకట సుబ్బయ్యగారు,
కా గం చేడు.

ధర్మవరపు వంశంబు సుఖాపయోధి
అందు వెంకటసుబ్బయ్య కమృతరుచినేఁ
గలిగె సీతరామాంజనేయులు బుధుండు
రమ్యవాఙ్మయధిషణాధురంధరుండు.

మతిదివిషద్గురున్ నను సమాహితచిత్తు ననంతకల్పనా
చతురుని దేశభక్తిగుణసాంద్రుని నిత్యసరస్వతీకు న
ర్చితునిగఁ దండ్రీ కంకితము చేయనుగోరుచు 'ఝాన్సిరాణి' నీ
కృతి పరియించెఁ దజ్జనితకీర్తిస్వరుత్తమభోగకారి కా.

తదభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధిగా.

రూ స్త్రీ రాణి

ప్రథమాశ్వాసము

౧

విశ్వాధారము కాల మేసమయ మావిర్భూతహః దత్త-శా
శశ్వల్లక్షణ మావహిల్లు ఘటనాసర్వస్వమం దంబుజా
తశ్వేతంబులకుఁ మొయిల్ల కు వియస్మధ్వస్థలీయాత్రలో
నాశ్వాపాతము పండువెన్నెల ప్రభాహరిచ్చటల్ తెచ్చెడున్
శుష్క-సితమేఘముల కబ్బుఁ బుష్క-లత్వ
మమృతసస్యోపరిప్రభుత్వాతిశయము
నవ్యసస్యేందీరానిదానంబులైన
ఫర్మనర్షి మేఘంబు లధఃకరించి.

రవికిరణగ్రసంక్రమణరాజితరాజసుధాంశుకల్పితో
త్సరమగు సస్యశోభకును సన్నని యల్లి మొయిళ్ళయొక్క హే
తువు వచియింతు రజ్జులు విమారజకాంతిశలాహంవి కం
క నవలు పైనుకట్టతులకింపుల కుల్లి ముగిల్చు హేతువా?

లోచ్చుక వెల్గులకూటముల్ దెలిమొయిళ్ళుం గాలచిహ్నంబు కా
నచ్చుక వానికి లేనిపోనివి ప్రభావంబుల్ ఘటింపంగఁ దా
ముచ్చుకో పన్నుచు దిక్కులందునను వాయుప్రోద్ధతంబుల్ క్రుశా
నచ్చుండంబులు ఝుంఝులం గదిపి తీవ్రంబై విడంబించెనున్.

నివఁజొ యభిజ్ఞః డీతెలిమొయిళ్ళగు పిప్పికి నింత మోహముం
దవులుట యేల నాఁగఁ గుపితంబగు శారదికావదాతభా
ననకెము మోహపక్ష జనభావము, వానికి నేమి యింక? సౌ
భావనుగు మోహపంజనితభావమె తద్దతకాలచిహ్నమై.

ఇంతకు వాని నన్న పని యేమి? విచిత్రపుఁ గాలభావని
క్రాంతి కనేకచిహ్నములుగా నిది శారదకాలచిహ్నమై
శాంతము శ్వేతమేఘతతి శారదికం బగుపించి యింతలో
నెంతయు వృద్ధి పొంది వహియించు హిమంబుచు గ్రీష్మతాపమున్.

సతతవిసీలమేఘపరివత్తులు మిన్నులఁ గొల్పు దీర్చి సం
గతమధుదానధారల జగంబును దన్వఁగ ధర్మరాజులై
కృతకము లీమొగిల్చగమి కింసఖముల్ చని శ్రేష్ఠు లట్లు యా
చితముగ వెన్న వెన్నఁ బడి జీవనముక నిలఁబెట్టుకొన్నవై.

వీనికిఁ గొమ్ములు వచ్చిన
వీనాటికిఁ గాలమహిమ యే మని చెప్పక
దానవమగు వ్యామోహ
స్థానమ్మున కెంతయైన దశ పట్టుగదా!

తోలిమేఘంబులు ధర్మరాజులయి వారుల్ దానముల్ సేయఁగాఁ
దెలి యీపల్లవిదూదిపింజలు వియద్విధీమృగేంద్రాసనం
బులఁ గూర్చున్నటు లుండి తేలినినహంబుక బంకముం జేసి యె
డల కెండించి పగుళ్ళు నూపెడు సమానత్వంబుగాఁ జూపుచుక.

వ్యవసాయంబును జేయు కరకులు నీలాంభోదముల్ సూడ ని
ర్వ్యవసాయుల్ పటుభోగిజాతి యవదాతాస్యంబులం జూతు ర
య్యనలౌ భోగికులానికిం దెలిమొయి భృద్వ్యోగముంగాని యు
త్సవ ముద్వ్యోగము చేసిపెట్టెనిలిగితల్ పెట్టి నవ్వించుచుక.

ఇవి గాలి కెగురు మమ్ములు
కవిసిన మబ్బులవిధానఁ గన్నడు వానక
దవిన మోహమె మోహము
సననాగరకత్వహృదయనాళిక మై.

వెలుఁ గనాదినుండి విజ్ఞానమునకును
నోలిఁ దెలుపు సాధుశీలమునకు
నకట! లక్షకంబులై యుంటఁ దెలిమబ్బు
గముల దొంగవ రకంబు సాగె.

ఒక యసాధునేశభవ ముగ్ధిగగ్ధ
వితతి కొనసాగు మందు నిర్విఘ్నముగను
అచట భ్రాంతి వహింపఁగా నజ్ఞు లద్ది
కాలగతస్మృతావలక్షణ మటంచు.

ప్రథమా శ్లోకము

అది విఘ్నంబులు లేక సాగిన బ్రహ్మాత్మంబు భాసించు నా
యిది యేమైనఁ బ్రహ్మాధర్మ మగుఁగానీ! సర్వధర్మంబు తా
నదియై తా నది నిత్యధర్మమునైన ట్లెంచు టన్నఁ బ్రహ్
మాదశ్చై క్యమ్మును బొందినట్లు పరమార్థాభిజ్ఞ తల్ మాలుచున్.

పరఁగఁ దదేకదేశపు స్వభావవిచారణ చేసి మూలమై
పరఁగు మహాపదార్థపు స్వభావము ను త్తము లేర్పరించుకొం
దురు మఱి మధ్యముల్ గురునితోఁ దొలివస్తువు నేర్చి యేర్పరిం
తురు కలితై కదేశమగు తొల్లటిదాని స్వభావ మచ్చటన్.

అక్కట! యేకదేశమునయందలి మోహమె సర్వవిద్యయై
యక్కట! మూలవస్తుపరమార్థ మెఱుంగఁగ లేకపోయెడిన్
నిక్కము చెప్పినన్ వినమి నెప్పుటయే యవిచారలక్షణం
బిక్కువలేని కోపము వహించిన నాపయిఁ జెప్పనేటికిన్.

కాలస్వభావవే తలు
హేలాపరమేశ్వరులు మహీరక్షకధ
ర్మాలిప్తశేముషీకులు
ఘోషము తీర్పుగా యతించిరి పరముల్.

ఆత్మ నిత్య మైన యాత్మ సర్వజ్ఞంబు
నైన యట్టి వస్తు వైనయెడల
సృష్టి మొదటి వికృతి చిన్నము వీసము
మఱియు నద్ది వికృతిమాత్రవికృతి.

కమిముగ నృద్ధిపొందిన వికార మధర్మపురూపమై చనన్
నమితచతుర్దశాకపరిణామము పొందును ధగ్మరూపకా
లము కృతత్రేతలున్ సమబలం బగు ద్వాపర మంత శ కిహీ
నము కలి పోను బోను నమనంబును పొందినయట్టి ధర్మమై.

ఈనాల్గు వేళలును దా
మైనన్ బైఱమూఁటియ్యంశ లవి గొని చను లో
లోన మఱియు మఱి నంశల
లో నంశలు గాఁగ నిట్లులుగఁ గాలమ్మా.

ఏవేళ గడచునప్పుడు

నావేళాలక్షణంబు లధికము వెఱి మూఁ

డౌవేళల గుణములు సూ

క్మోవిర్భూతములు గాఁగ నది చక్రమై.

తుదికాలంబుననై నను

మొదలిఁటి కాలంబు సంశయములు ఘటియిల్లున్

తుది గలిగుణములకే యొ

ప్పిదముగ నధికతయు సంభవించుచుగావీ.

మృతిభయము లేదు ధర్మాని కితరమునకు

మృతిభయముతక్కు వేఱు లే దెంత యైన

సాహసము చేయు ధర్మంబు సమయ మొకఁడు

తన కననుకూల మాటచే దగ్గుఁగాని.

కలిలక్షణముదె చివరకు

గెలుపైనను గుణము కృతయుగీనము జ్వాలా

వలిచుంబితగాధవియ

త్తలమైన యుష్కర్మభవభావము వొల్పున్.

సంగ్రహ :

కృతార్తిక్రేణికంతక్షీవదస్యగుడితక్లిష్టభారాప్రసాహణో

ద్యత్తామ్రాంగుప్రణితోద్ధతివిధురితసంస్థ్యాచ్చవిప్రోధలేఖా

సత్తాకంతై దిగంతస్సపితనిజయశస్సాంద్రచాంద్రియుగీనా

సత్తివ్యాసనితస్పృత్యకలసురజనాశాప్రమాణంబు వొల్పున్.

౨

జిగురుల కంఠెలున్ వలలు చేరిచి దారులు మూయఁ గట్టి పో

దుగ నెలగోలుగాఁ బరవ దోలి కిరాతులమూఁత కాననం

బగడుగ రాజసింహునివహంబుఁ బరాభవవహ్నిఁ గ్రాచ సు

యుగగురువైన యాడుపులి యొక్కఁడు చీలిచిపెట్టె వాగురక.

బహుముఖంబులుగా విజృంభణము సాగె
 గలికిఁ గైలాసనాథునికలికి కోప
 నుండితానన పతితోడ మత్సరించి
 కలివిజృంభణమును నరికట్టఁ దలచి.

తనవాహనమైన మృగేం
 ద్రుని భారతదేశమున విసూతనమూర్తిం
 జనియింపు మన మృగేంద్రము
 కనుగొనల నిష్కంప లురలఁగా జనియిం చెన్.

పులిస్వభావంబు ప్రకృతిలోఁ బొందుపఱచి
 తాను ప్రేమాఁగ జనియిం చెఁ దల్లియందు
 గౌరవంబు నెఱపఁ జిర్నగవృషిసాళి
 కాలకంఠుని మొగమునఁ గందళింప.

పులి ముంగాళ్లులఁ గూరుచుండి యిలపైఁ బుచ్చంబు తాడించుచున్
 గలితా నేకమహాగ్నిగంధములుగాఁ గన్నుల్ ప్రసరించినన్
 గలిరూపంబు కిరాతజాతి యెదలం గంపించుచున్ నేలయం
 చులు మూచూచుచుఁ దోకల్ ముడుచుకొంచుం బారి రొక్కుమడ్డిన్

చలిమలకూఁతునాజ్ఞ మెయి సంభవమందిన వ్యాఘ్రే దేవతా
 నలి తెల్లనల్ల నింపుకొను భావమునందున నూహా స్థేనఁ బు
 వ్వలు తులకించు తండ్రినగవుల్ జగితెంపుల జీవహాలు చి
 మ్మలకొను నల్లిననీలమముల్గు స్వజన్మగహస్వ నుతనికన్.

పొలపటి యడ్డె పుష్పపుష్పలహరిక నాల్లినట్టి తా
 వుల నఖిలంబు భగ్గు మని పుట్టినమంటలుగాఁగనై కిరా
 తులగమి నాల్గుదిక్కులను దోలిన కుక్కలఁ జెల్ల కేగఁగాఁ
 బులి తనగొంతులోపలను బూంచిన గురుగఁ జూచె నుగ్రమై.

క్రూరకిరాతజాతి యనుఁగుంబసికందుల మ్రింగి కానన
 త్రొరమణిమణికితవసంగమవాంఛను సిగ్గు చూపఁగా
 నూరిన కంటికెంపులను నుగ్రమనోహరమూర్తి వ్యాఘ్రే చ
 యూరిమమాఁభావగతశుష్కముగా మది నెంచె నీగతికన్.

ఈజాతి చిత్ర మైనది

గాఁ జరలుక లతలు తీవినఁగాని బ్రదుకం

గాఁజనుఁ బెజ్జాతుల పా

ణాజిరదేశములఁ బాములై మను శేలో!

ఒకగింజకుఁ బరిగింజలు

నికరంబుగ రాల్పుఁ దల్లి నేల కటా! జీ

విక గడచుదానికై యీ

పగకటాఘము లాచరింతు పాలసులు ధరక.

గాలికిఁ బుట్టిన దోమల

సోలిక నెచ్చోటనుండి పుట్టిరో! తెలియం

గాలేమ నాగరకతా

హేలాగానంబు చెవుల నేచెదరు బహి!

ఒక జేనెడుపొట్టకు నీ

రకటా! పాపంబు సేతు రాకాశప్రమా

ణకముగ మఱి పాతాళము

నకు నడుగున నెన్ని యోజనా లోవుదురో.

మన్ను పిసికి సాధుమానవుల్ బ్రదుకఁగా

మన్ను తింద్రు దుష్టమానవాళి

మన్ను పేరు చెప్పి మాంసమ్ము తిన దది

యసురజాతి యంతికంటె నయము.

ఇంటికన్నను గుడి భద్ర మీకుటిలపు

జాతి కాగుడి గ్రుడ్డిది సగము మించి

గ్రుడ్డి దై నట్టి లోకానఁ గూరుచుండి

తాఁ బ్రతారించుచుండె నధర్మకులము.

స్నానము సంధ్య లేనిదియు శౌచము ధర్మము లేనియట్టిది

దీనిని జిత్రమై యనుమతించెను శ్రీశినమూర్తి తల్లి కో

పానికి తెక్కనేయక కృపానిధి కాలవిలీనమూ రి య

జ్ఞానముచేత డీల్చిన జ్ఞానముగా వెలయింపఁజేయుచుక.

ప్రథమాశ్వాసము

బహుఖండంబులుఁ గాననావళి మహాపంచాస్యసంహారస
న్నసాసం బేసిన జాతి చంద్రశకలానాదాబుగా మాల్పిపై
విహరింపంగను జేయు శ్రీశివుకృపావిహృతి మాగ్ధ్యం బహూ!
దహియించుకో బహుదేవతాహృదయసంధ్యాచంద్రికానల్లరికొ.

వీని దుష్ట నిల్లు వెడల్పించె జనకుండు
వాడు పోయి యూశ్వపై నఁ బడియెఁ
దొలుత వాడు దోపిడికాడయి
కడకు వచ్చి రాజుగాఁగఁ దేలె

జనకుండు దొంగయా సుతుని శక్తి నశంబునఁ జక్కన ర్పియె
తనయుని చోరలక్షణపథం బది గిట్టుట చేత లోకపా
లనమును చోరలక్షణబలంబునఁ జేయుఁ ద్రిశూలి దా తృప్తి
యనయనభాక్తిఖావితతి యారినదో యనువేళ యండయె.

కాలము మారిపోయినదికావలె శౌర్యము శక్తి సింహశా
ర్దులనభాగ్రదంష్ట్రిక లరుంతుదముల్ పనిచేయలేక పోఁ
గాలపువాగురల్ జగురుకండె లచేతనముల్ పొనర్చుగ
గోలుగ బెండులుక్ మునిగి గుండులు తేలెడునట్టి కాలమై.

మైతెలుపు శౌచ మయ్యె
జేతోవక్రత విచారశీలత యయ్యె
గోతులు త్రవ్వట నరపతి
నీతియుఁ గాల మ్మి చెంత నెగడుఁ గృతకమై.

తిండి కటంచు లేక పగదేశములం బడి పీట వెట్టి కూ
ర్చుండి యొకింత వైద్య మని యొక్కిసుమంత మతి బటంచు నా
యుండిన నేల చీకటియు నూర్జితమూర్తులు నాగు క్రొత్త మా
ర్తాండులు గాఁగఁ దుట్టతుదదాకఁ బ్రతారణభావమూర్తులె.

అందఱు కట్టుకుడ్డయును నన్నము కల్గిన నేలఁ బొచ్చి యా
మందఱు ఘాత్రీ సర్వులు సమాను లటంచును మోసగించి తా
మొంది ధరిత్రరాజ్య మెదు రొడ్డినవారిని హింస చేయఁగాఁ
గందురు వారిమాటలను గల్లును జూడఁగ నేర రల్పులుకొ.

ఒక్క మందబుద్ధి యుండును జగతిలో
 నతని భాగ్యమెల్ల నపహరించి
 మోసగాఢు సాధములు గట్టు దత్తేంద్ర
 భోగములకు వాడు పొంగిపోవు.

ఎన్ని మోసగించుతెన్నులు కలవో యా
 సర్వమందు వీడు సార్వభౌముఁ
 డతనిగీత మంచి దజ్ఞానమునకుఁ బ
 ట్టాభిషేకవేళ యరుగుదెంచె.

అని గర్జించిన పెద్దయాడుపులి సింహాభీలనివ్యస్వనం
 బున దిక్కందరగగ్భగోళవియదాభోగంబు కోపింపఁగా
 వినమత్రూరకిరాతజాతియెడఁదల్ ప్రీతిక బునశ్శాంతని
 స్వసమై ధైర్యము పూనె వెల్లాదిగిపోవక రేగు చీకట్లుఁగా.

రూప్య రాణి

ద్వి తీ యా క్వా స ము

౧

అపులి యెండుఁ బుట్టు అనునట్టి విచారణ మైమఁజేలక
 న్యాపదనీరజాతములయందునఁ జూపు నిగుడ్డఁ దల్లి యుం
 దోపక హా సనీరజముతోఁ దల రాచుకొనంగ నంపు
 న్యాపృథసాధువాళ్ళిరయై స్ఫులింఁచెను వేంపునంగయక.

పతికాశిన్యము గంగకై న రుచియింపం బోదటం చగమై
 శృతిమై వాహనముక భగీరథసుతాతీరమునక జన్మనం
 గతి గాంచక వచియిం చె నద్రిసుత గంగాతీరమందుం బురా
 స్వతమై యెన్నియొ దేవతాంశములు జన్మించెక స్వతంత్రద్యుతుత్.

ద్వి తీ యా క్వా స ము

పనమలివమూర్తి నఖిఖిఖాస్పృగ్ముగను
నచట మన్నించె జాహ్నవి నచట వార
ణాసి వసియించె నొక బ్రాహ్మణప్రభుండు
“నప్ప”యాఖ్యుండు “పీష్వా” కులాంబుధిశశి.

ఆ “పీష్వాకులు” నాశ్రయించి మను శౌర్యాంభోధి యొక్కండు మె
రోపంత్యాఖ్యుండు విప్రయోధ్ధ ధిషణాధూక్షుండు ఫాలాక్షత
స్వీపాదాంబుజభావనా త్తభుజపాండిత్యుండు మాతృక్షీతి
వ్యాపన్నస్థితి గుండెలో వెలుగుదీపంబై ప్రతారించఁగా.

ఆరుచిరస్వతంత్రమతి కంగన చెంగున దూఁకు లేడిక
జీరలు కన్నుదల్ వెలుగుచిమ్ములఁ గూర్చిన చానపేరు భా
గీరధి యాత్మలక్ గృతయుగీనులు వారల గగ్గవీచికా
పూరమునందు లక్ష్మీయయి పుట్టెను పార్వతివాహనం బొగిక్.

ఘృతి నీభారతదేశసంగతపరాధీనత్వనిర్మూలనో
దతభాహాపరిదీ ప్రహా పురుషసంతానంబు వాంఛింపఁగా
సుత జన్మించె నటంచు ఖన్నపడుచో ట్కోణీసురుం డాయుధా
యతనంబందునఁ గత్తిడా శ్శ్రీరసి తీవ్రారావ మేపారినక్.

మోగిన భేరికానినదముత్ ఘటియిల్లెను సంత నప్పపీ
ష్వాగృహమందుఁ బంజరనిబద్ధము వ్యాఘ్రమొకండు చండగ
ర్భాగురురావయై యెసఁగ సంతసమంచెను విప్రయోధ్ధ త
న్విగురుతేజ మీశిశువు ప్రీతిమహేశ్వరిమూర్తి కావలెక్.

అన్నప్రాశనవేళ లక్ష్మి యట రత్నా నేకముల్ తాళసం
పన్నంబుల్ బహుగ్రంథముల్ వదలి యాపై నున్న ఖడ్గంబు గై
కొన్నక్ భూసురయోధుఁ డీశిశువు నాకుం గిరి తెచ్చుక్ ధరా
సన్నాప త్తతి-చీల్చు సంచుఁ దలఁచెక్ సంతోషోభాస్యుడై.

పిల్లకు ఖడ్గవిద్య కఱపింపఁగ నచ్చట వారణాసిలో
వల్లయు కాక యేవెసులుబాటును లేక ఫరంగి గూండియల్
జల్లన వెచ్చటక్ గరిడిశాలలు నిల్వఁగనీయకున్కిఁ దా
నుల్లమునం దుపాయముల నూహ పొనర్చుచునుండఁ దండియియిక్.

శ్రీసర్వంబు ఫరంగిజాతి కొన “బాజీరావు పీష్వా” భృతి
గానుండై పరిశిష్టభోగములతో గంగాసృవంతీతట
వ్యాసక్రంత్రంబయి పొల్లు పట్టణము బ్రహ్మన రమ్యుక్ టౌత్రీల
క్షీసంస కగుణాళితో నధివసించె శిష్టతేజస్కుడై.

మరి యాతండ్రియు నంత కూతు గొని బ్రహ్మనర మేగెన్ ధరా
నరు నాస్థాన మదెల్ల లక్ష్మీచరుకుక్ బ్రాభాతసీరేయహ
దరభాగాననహసవల్లి సముదా తపోజ్జ్వలద్యావబం
భరముల్ మెచ్చెను ముద్దుబిడ్డయి సభాభావంబు పాలించుచుక్.

భాసురమూర్తి యొక్కరుడు బాలకుఁ డచ్చట లక్ష్మీతోడ సా
వాసము కట్టె నిద్దఱును బట్టిన కత్తిని దింపకుండ న
భ్యాసము చేయుచుక్ గడిప నాతఁడు కొంచెము పెద్దవాఁడు చం
డాసి కళావిశారదుఁడు నన్నయుఁ జెల్లెలుగా మెలంగుచుక్.

“నానాసాసె” బతండు శ్రీపతివలె నాళికపత్రాక్షుఁడుక్
సూనాస్తున్నలె సర్వమోహనకళాసూక్ష్మోత్సంగుండు న
క్షీణోత్సాహుఁడు వానియందునను బాజీరావుపీష్వా ప్రియం
బూనుక్ వీఁడె యనంతరుం డగునటం చుర్వీజనుల్ చెప్పికోక్.

అణినితండ్రి మాధవరా నటన్న జోదు
నతనితల్లి “గంగాబాయి” యాయీరువురు
రెండుదెసలఁ బీష్వాలతో నుండు ప్రాంత
దైన బంధుత్వ మొప్పెనునట్టివారు.

పులలై పూర్వము నేడు మేకలవలెక్ పూనాసతారాలతో
పల జీవించనులేక తేనితనమో పాడో “మహారాష్ట్ర” నీ
రుల కీతం డొకఁ డాశ్రయం బని భుజారూఢంబు ఖడ్గముతో
శిలలై చేతములందు వచ్చి రిట “బాజీరావు”తో వారలుక్.

కొమరుం జూచిన ధాత్రిపాలనకళాకూలంకషంబైన క
నొప్పములుక్ శత్రుచమూసమూహధుననాంభోరాశిగాంభీర్యవి
భ్రామముల్ కన్నులు నాశలన్నియుఁ గుమారస్య సముల్ గాఁగ న
కొమరుం గైకొని బాజీరావు బడిదిక్కుంగాఁగ నేతెంచిరిక్.

క్షోణికః గ్రోత్తపాప మిది చుట్టుకొనెన్ దెలిపాచిగా గత
ప్రాణము ధర్మముం జెవలుపట్టెను నాలుగుకాళ్ళు వచ్చె న
క్షోణపు యాత్రగాఁ గలికిఁ గీలోకఁ డాడిన పచ్చిబొమ్మలున్.
గోణము కట్టినచ్చి తొలికూటములం గదలించు వీరుత్త.

తనకుం బోయెడి దేవు దొంగకు సముద్యత్సహసం బంత యై
నను చూపున్ మఱి యిల్లు కట్టుకొని యున్నాడే గృహ స్థాతఁ డెం
దును భార్యాసుతు లేమి యాదురొ! ధనాదుల్ పోవునో యంచు భీ
తిని వర్తించుచు దొంగ ధీరుఁ డని నర్తి తల్పధీకుల్ ధరన్.

నిజముగ దైత్యులవలనన్
ప్రజకుఁ గలుగు కష్ట మెంతపాటిది యెవఁడో
నిజధర్మము వీడి పర
ప్రజ చేరెడువాఁడు తెచ్చు పాటులలోనన్.

శత్రు వెపుడు మనకుఁ జాలఁడు నిజముగా
చానియంత వాఁడు వచ్చి గెలువ
మఱియు నల్పబుద్ధి మనవాఁడు వానితోఁ
జేర వానిబలము మీరపోవు.

శత్రుజనునివలనఁ జావ దెప్పుడుగాని
యొక్కజాతిధర్మ ముర్వియందు
మనుజుపగు వొకండు తనధర్మము త్యజించి
శత్రుఁ జేతనపుడు చచ్చినట్లు.

తనదేశము తనధర్మము
తనవిద్యయు నదలి యెవఁడు తాఁ జేరుఁ బరా
వని విద్యాధర్మము లా
జనుఁ డొక్కఁడు చచ్చు రెండుచావులు ధరణిన్.

ఒకఁ డధికవివేకివలెన్
బ్రకటితముగ నభినయించి పరభాషాధ
ర్మకృతకనాగరకతఁ గొని
ప్రకృతి సమస్తంబు కలుషపఱచుకపోవున్.

ఎవనికీ దర్కవై ఖరి సహించును? ధారుణి స్వాభిమాన మే
చు విషయమందుఁ దర్కమును జూపిన యట్లు తెలంచుఁగాని తా
నెవఁడు స్వధర్మముకొ వదలి హీనము తర్కపదంబు పోవు నా
యవినయబుద్ధిచే స్వమతహాని ఘటిల్లు స్వదేశసప్తమే.

లక్ష్మీ యిట్లు తండ్రిలలితోపదేశంబు
పొంది ఖడ్గసేతులందు నెగడె
తాను జనకసీతి “నానాసాహెబు” గడి
తేరి లక్ష్మీ సీతిఁ దేర్చుసాగె.

— — —
౨

నాచేతిలోని క త్తిని
వీచినవా రింతవఱకు వెలయరు చెల్లీ!
నీచేతి క త్తిచదురులు
నా చెప్పినవిద్య మించినావే గురువుకొ.

అనియెను “నానాసాహెబు”
విని మోరోపంతు కనుల విరిసిన మోదం
బున లక్ష్మీశిరసునందున
నునిచిన హస్తంబుతోడ నూహించె మదికొ.

“నానాసాహెబు” చక్కవ ర్తియయి యీనాతల్లి యేరాజ్యమం
దైనకొ సర్వప్రభుత్వముం గొని స్వధర్మాభీష్టకఠోవిధా
నానూనస్థితి గాంతురో కుటిలుతొ నాంగేయరాజ్యాగమా
ర్గానం గత్తులగోడ కట్టుదురొ యీకాలువ్యముం దోచుచుకొ.

ప్రతిదిసపరాధవంబుగఁ
బ్రీతికెడరు జనంబు నేడు భారతధాత్రికొ
సుతి మించి రాగమునఁ బడె
వితతఫరంగీల జాతివిధ మెన్నినచో.

నిన్నటిదాఁక న రకులు నేటికి ధారుణి నీతివే తలుక్
నిన్నటిదాఁక యాచకులు నేటికి రాజ్యగమాధురంధరుల్
కన్నులు నెత్తి కెక్కినవి కావర మే మననచ్చు శౌగవం
జన్నది నేరబోవ రకటా! యిట భాగతజాతీయందునక్.

దొంగలగుంపు వచ్చినది దోపిడిచేసెడు లేగు వెన్నయిక్
ముంగలఁ బల్కినక్ బొగరుబోతుతనం బదియెంత? మిన్నులుక్
నంగినచోటినుండి దిగివచ్చిరి కృత్రిమసీతి ధర్మ ము
య్యెం గుటిలుల్ మహాత్ములయి రీకలి యేఁబదివేలనాటికిక్.

కొందఱిబుద్ధికిం దరుముకొన్న నుదా తపుభావ మెక్క దా
యందఱితోడ నల్పముల నాడి యదే పరమార్థ పుండు నా
యందఱ మోసగించి పెఱలందున మోసము చెప్పి యల్పబు
ద్ధి డమియించు నీకితవధీకులు జాడ్యమువోలఁ బట్టరే.

కడుకొని బుద్ధిపూర్వకముగాఁగ దుపాకిని గాల్చి చంపు నె
వ్వడయిన న్యాయమన్నఁ బొరపాటని చెప్పను జాతివాఁడు నొ
క్కఁడు మరణించినక్ బదులుగా నొక వందయుఁగాఁగ భారతీ
యుఁడుహరియింపఁగాఁబడు నహో! దయమాలినవేళ యెట్టిదో?

ఎంత పాపము చేసియు మృతిని గాంచు
వేళ మతగురువుం బిల్చి విప్పి చెప్ప
నంతతో సర్వపాపంబు లంతరించు
నట్టివానికిఁ బాపభయం బిఁ కేతి?

అదేశంబున నెందుకుం బనికిరా రన్నట్టి యోగ్యత్వము
ర్యాదాహీనుల నెల్లఁ బోనడవఁగా నాచూఁక సార్థంబుగా
నీదేశంబున కేగుదెంచి కరుణాహేవాకులౌ వీరిమ
ర్యాదంబొంది తుడక్ సమ స్తహరణవ్యాపారముం జేయుచుక్.

ఒకనిసాయ మరచి యొకమేలు పొంది యా
కడకు వానిగొంతు కత్తిరించి
సరగ రాజ్య మేమి సంపాదనము చేయు
చున్నవారు నేలుచున్నవారు.

ఈకాలఖండ మెట్టిదొ
 యీకృతులకు ధర్మములుగ నే భరియించుకొ
 చేకొని యీదృక్కృతులకు
 సకాలము విడిగ వీరి సృష్టించుకొనెక .

లక్షలాదిపురాణకాలములయందు
 నెందు వినిపించనట్టి యీహీనజాతి
 కలిమహాకాలమునకు యోగ్యమగునట్టి
 చెట్టగుణములు చేర్చి సృష్టించుకొనియె .

సరి చేసై గవులె త్రిసోయినది యార్షంబైన యీనేల వీ
 రురులం దీసిన భారతీయుల శవా టూగంగ వృక్షంబులక
 భరమై పక్షులు ముక్కులం బొడువఁగా వ్రాల్చుంగరాకున్కిక
 బరు వయ్యెంగద ధాత్రీదేవతకు సీపాపంబు దానాగ్నియె .

పది వేలమందినైనను
 బదిలక్షలమందినైన బట్టున జంపక
 మది వెనుదీయరు వీరలు
 నది చేయుట యెట్లు లన్న యాలోచనలై .

ఎంతమందిని జంపిన నంత భయము
 ప్రజలలోఁగల్గి వీరల పాలనంబు
 నిర్భయంబుగ సాగుట సతిపథము
 నులిపికట్టె ల చెట్టిదో తెలియలేరు .

ఇంత బరణిలోన నిమిడెడు సన్నని
 యారుబారచీరదారములను
 బట్టి తీయునట్టి పనివాండ్ర బొట్టన
 వ్రేళ్ళు నరకినారు వీరజాతి .

ఈకృతభూమియందు జగదీద్యము లైనవి యెన్ని లోకీకా
 త్మాకికముల్ విశేషము లలందురి నాశనముం బొనర్చి దు
 ర్గీకులు నిర్గుణంబులు స్వదేశజమైన పదార్థభావముల్
 చేకొని వచ్చి పంచెదరు చెట్టలు లొట్టలు వేయఁ బామరుల్ .

చాటుగ వచ్చి వాడు నినుఁ జంపుచు మిక్కిలి దొంగపోటుగా
జాటి పగళ్ వెలొచ్చెదవు సత్పురుషుండవు నీవు సర్వదా
మాటికి మాటి కిట్లు లసమానవిరోధము తప్పరాని పో
రాటములందు నిధరణిరాజులు నాశము కాక తప్పజే.

ఈదృశమైన ఘోరముల నెన్నియొ చేసినజాతినేవకు
బాదలిమూఁక యేపగిదిఁ బట్టెదరో మఱి వారి నాగరుల్
గాఁ దలపోయ వారి మదికాఁ జను నాదిను నెట్టిదో మృషా
వాదుల వారి నమ్మెదరు సామరతాగుణ మిట్లు లుండునే!

అంగనయైన బాలకుఁడునైన నెదే కొనుగోలుసేతకై
యంగడి కేగుదెంచెదర యచ్చట వారల ధృష్టతాగుణం
బుం గన నచ్చటే నరకి పోవులు పెట్టున మన్నయంత వె
ట్టం గలిగింతు పాపపుంగటాహము బద్ధలు కావు తెన్నఁడో?

ఇట్లు చేసిన జాతికి నేమి ఫలమొ
సాగినన్నాళ్ళు లిట్లులు సాగి తుదకు
శతసహస్రసమల్ బావిసలుగ నుండు
రేభవిష్యత్తునందునో యెఱుకలేక.

అంతట నతనికి మోరో
పంతున కనిపించె నొకప్రవాహము లక్ష్మీ
శాంతాత్మనుండి స్వశరీ
రాంతము న్యాపించుచున్న యట్టుల సంతక.

పగిలి తీవ్రానిలావదోతకార్వాస
కం బెండుజల్లెడుకాయవోలె
నదరి లాజారతప్రాంబరీమాంతర
కృతనల్గనము వడ్లగింజవోలె
ప్రిదిలి సుధార్థవారినిషి క గ ధోష్ణ
రశ్మియా సున్నపురాయివోలె
విజిగి హసంతీనివిష్టాధికాగ్నిత
ప్రము తోడుపెట్టిన పాలువోలె

వేడి తగ్గియు నడిజాము వాడి చెడక
గోడి పాసియుఁ దాపమ్ము మోడి విడక
యాది నవదళాచైత్రమాసాపరాహ్లా
జరతలుతదాతపమ్ములు సందడించె.

రూప్య రాణి

తృతీయాశ్వాసము

౧

తేప్పట్లును దాళాలును
నుప్పర మొరసికొను గొంతు లొలసివ గానం
బప్పరి నొకనాఁడుభువ
మొప్పెక్ బుర మెల్ల నలదె యొరిగిన దనఁగఁ.

కిటకిట లాడుచుక్ జనమా కేవల ముత్సవతన్మయత్వమై
కటకటలాడఁ గాల్గొదిపి కాలిడనైనను వీలు లేక య
క్కట! యపు డొక్కతెల్లదొర కట్టిన గుర్రపు జండ్రిపై నఁ ద
గ్గుట యని లేనివేగమున గుర్రములక్ బెనువీకఁ దోలుచుక్.

జన మున్నా రని బండికిందఁ బడినక్ జావచ్చు నంచుక్ శిశుల్
వనితల్ తప్పుకొనంగలే రనుచు నేభావంబు లేకుండఁ ద
గ్గని వేగంబున బండి మీఁది కుటుకక్ గగ్గోలుగానై జనం
బును జెల్లాచేద రైరి వచ్చి శకటంబుక్ నిల్పఁగా నెంచుక్.

వాఁడు దొర, కోప మేచి తుపాకిపెట్టి
కాల్చి చంపును, జచ్చుట కాక వేఱ
చేయునది లేద, చేసిన సేన వచ్చి
యూరిపైఁ బడి మారణహోమ మగును.

అయిన దేమై యగున యన్నంతి సాహసం
బుడఁబోవ దెవరి కుర్వీయందు
వేదజనులు తొలఁగి భీతావహంబుగాఁ
దొలఁగి మలఁగి కలఁగి మెలఁగఁబడిరి.

భయ మొకచిత్రమై న్నయది పై ముసుఁ గయ్యది యొక్కరుండు ని
ర్భయఁ డరువెంచి తా నిలచి పాపముతోడ నెదిర్చినఁ జనుల్
భయ మఱి మూఁగినచ్చెదరు పాపము నిల్వనులేద యప్పు డా
భయమును సిగ్గుచంటి దది పాయదు సంస్కృతిలేనిజీవునిఁ.

ఆయుత్యవసున లక్ష్మీ
బాయియు నున్నయది తెల్ల చాని దురంతం
బాయమహృదంతరంబున
మోయఁగరానంత బరువు మోసినయల్లె.

తన గుర్రంబులకళ్ళెముల్ గొని యదల్చు గుఱ్ఱముల్ ముట్టలం
దునఁ గంపించుచు నొక్కసారి త్వరయందుం బిట్లు కుంచించుకో
చనుప్రంజాలక గుబ్బిసల్ గొనఁగఁ గోపాటోప మేపార నా
మెను వీక్షించుచు శ్వేతదేహుండు కళామృష్ణంబుగా వేసినఁ.

నెబ్బ తప్పికొంచు ధృతిఁ గళాగ్రహణంబు
చేసి యామె యిట్లు చెప్పఁదొడఁగె
శాధయన్న దెల్ల ప్రిణులకును సమా
నంబ యచటఁ డెలుపు నలుపు లేదు.

తనయంతఁ దా నెనఁడును
జనములపై నింతఁగాఁగఁ జనలేడు మరిక
వెనుకఁ గల బలము చూచుక
చను నాతఁడు తనకుఁ దాన చాలఁడు ధాత్రిక

ఇంతమంది యుండి రిచ్చోట ని స్తేమి
చేసినను నిజంబు చేయవచ్చు
నప్పు డెవరో వచ్చి యందఱిఁ జంపుదు
రది నీవు బ్రదికినట్లె చెప్పుమ?

కాదు చచ్చి తెలియఁగలవె నీపగ యిట్లు
తీరె నంచుఁ, గాదు తెలియు ననినఁ
దెలిసె నీ కటంచుఁ దెలియదు పగవాని,
కద్ది పగయుఁ దీరినట్లు కాదు.

ఎవఁడు బ్రదికియుండు నివి యెల వానికి
బగ ఘటిలె ననుట పగయుఁ దీరె
ననుట తనదు జాతి యనుటయు జాతిద
ర్పంబు నెఱపుటయును బగులఁబడుట.

అని లక్ష్మి చెప్ప శ్వేతా
ననునకు విజ్ఞానరహితునకుఁ దినుటయును
మనుటయుఁ జంపుట చచ్చుట
వినాకరించి తెలివేదు వీటిడి కకటా!

కనులక నిప్పులు రాల లక్ష్మిని దొలంగందీసికొం చేసి గా
జన మచ్చోటను భూసురుం డొకఁడు సాక్షాద్బ్రహ్మభూతుండు ల
క్ష్మిని గన్నారగఁ గాంచి నిశ్చలదృగక్షీణప్రభావుండు ల
క్ష్మిని వెన్నాడుచు నేగే మౌఢముగఁ దద్దేహంబు చేరంగనుక.

ఆబ్రాహ్మణుండు మహారాజు యూస్సి మ
హాధాత్రి వీరనారాయణునకు

సాధుమూర్తికిని గంగాధరరావు బా
బాసాహెబునకు నా ప్రసచిపుండు

వేదవేదాంగార్థవిత్తముం డార్యధా
తీర్థరంగీపరాధీనతాని

వారణాసాయచింతారతుం డుదధిగం
భీరుండు నృపనీతి వేత్తమూలి

యాతఁ డాజానుబాహువు నరవి త
ముండు నర్చస్వి యాతఁ డొక్కండు లేక
యవతరించిన సింహవాహనము ఫలము
నేకయుండెడి దాతఁ డొకఁడు.

అ३ స్నేహమ్ము పిదప సాహాయ్య మంచుఁ
గోటలోపల దనుసేన కొంత పెట్టి
యన్నివిషయంబులందు జోక్యంబు కలుగఁ
జేసికొని కీలుబొమ్మలఁ జేసి నృపుల.

బక్క రాజ్యంబు లన్నిటిఁ బుక్కిలించి
మంచిరాజ్యంబులందునఁ బొంది యుండి
పెద్దకుక్కలవలె మెడ పిసికి చంపు
నాఫరంగీల భయ మెక్కువై ధరిత్రి.

శ్రీ కేశీధృతి కృష్ణరాయలు శివాజీబాజిరావుల్ మొగల్
భూకాంతుల్ రిపుకంఠక ర్తనకళాపుండుర్గలై స్వర్గసి
ధీకేశీరతి నేగఁగాఁ దెరచినితీరైన యీధాతీ నే
కాకుల్ కుక్కలు వచ్చి మైలపరుపంగానా పురోడాశమై.

మరి దిటవై యొకం డసహమానపరాక్రమశాలి ధారుణీ
భరగురుకార్యనిర్వహణపాండితిశౌండుఁడు మాతృదేశబం
ధురతరదాస్యశృంఖలలఁ ద్రుంపఁగఁజాలినవాఁడు ధర్మని
ర్భగధిషణాసనాతనుఁడు రా జొకఁ డుచ్చవ మందఁగావలెక.

సాధితబీజభూతమగు సర్వగుణంబులు కల్గువాఁడు గం
గాధరరావు షేత్రీ మది కావలె యోగ్య మొకండు నామై
యీధరణీసురుండు చరియించెడు గాంగతటంబునందు ఝా
న్సిధరణీతలేశ్వరుని చెల్వయుఁ గాఁదగినట్టి చెల్వకై.

చెలు వొప్పుం గనిపించె నిచ్చటను లక్ష్మీబాయి శౌర్యంబు ను
జ్వలధీశాలిత నిగ్భయత్వము రిపుస్వాంతంబు నూటాడు దో
హలనైశిత్యము భావిశూరజననాహంకారతేజోబుద్ధియై
తెలచెక మంత్రిహృదంతరంబును సమాధిప్రోతశోర్యాగ్నియై.

అమె నిమ్మని యడిగె ధరామరుండు
నామె నిచ్చెద ననియె ధరామరుండు
రమణితో ఖడ్గవిద్యయు రాజనీతి
కై వసంబయ్యె నాఁడు గంగాధరునకు.

ఆనాఁ డుజ్వలమూరి లక్ష్మీ పతిగేహం బేగుచో నామాయుక్
 నానాసాహెబు కత్తులం గలిపి స్రజ్జాచతువుల్ గాఁ బ్రతి
 జ్ఞానిరూప్యధవచస్కులై చన మహాఖడ్గధ్వనుల్ గా భుజం
 గీనిశ్వాసరవంబులై దశదిశాక్రీడల్ విజృంభించినాఁ

గంగాధరుఁడును సతి న

ధ్రాంగమున న్నిల్పె శిరసునం దిడికొనె రా
 జ్యాంగములందునఁ గుటిలఫ
 రంగులకుక్ గుండెలక్ సురంగములు పడెఁ.

రాణిమాటమీఁద రా జంత నిలుచును

రాణిక తి బెసగరాని మి తి
 మరి ఫరంగిజాతిమరఫిరంగులకైన
 రాణిమాట మీఁదరాని కోట.

అల పెఱచోట్లనలె ఫరం

గులకు యథేచ్ఛముగను చేడుగు ల్లాడఁగ వీ
 ల్లుగమి నచ్చట వారికి
 బలవంతముగా మనుష్యభావము పట్టెఁ.

అగడిత సర్వకాలములయందున నీళ్లు నింపి యుండు, నీ
 టగుపడఁ గోటగోడ నపు డప్పుడ రాతిబిగింపు చేయు, దూ
 యఁగల ఫిరంగులకో బురుజులందున బారులు చేసి యుంచు, సం
 యుగసమయంబునందుబలె నుంచును దుర్గము సర్వవేళలఁ.

గరిశీసాలలు నిచ్చలు

పురమునఁ బనిసేయుచుండు మూయఁగరాకఁ
 గరవాలవిద్య యెందుం
 గఱపుదు రవి రాణిగారికడ నేర్చినటుల్.

దక్షులు సర్వదా సముదితంబుగ నూతనపద్ధతిఁ జమూ
 శిక్షణ చెప్పఁచుండఁగను జిన్వకుఁజాలిన గుండెబంటుగా
 రక్షణవృత్తికిం బయిని రాణియు నున్నది ధైర్యపర్వతా
 నక్షులబోలె సె నికచయంబును పోరులు పొల్పుచుండఁగా.

ద్రుతి నేమాటయు సాగదు

పుత్తి గుట్టిపు తెత్తు పడను మొగి జాటుతనం

బతుకదు పాచిక పాదదు

గతుకుడు పడదుక ఫరంగికంతములందుక.

ఒక యేయించుక యేది హేతువుగ నేదో మాటకేవిక ఫరం
గి కమర్యాదను జేయరాదును, ఫరంగీవాఁ డమర్యాద యిం
చుకయుం జేయఁగరాద యెవ్వరికి ముచ్చింజోకడల్ కూడ నే
యొకఁ జేయొక్కవ లేదు తక్కువయు లే దొక్కందు మర్యాదకుక.

లంగడులలో ఫరంగుల

యంగనలాదిగ దురాగ్రహము గర్వంబుం

బొంగులు నెఱపిన వారికి

నంగడులం దేపదార్థ మమ్మరు జనముక.

ప్రాణము జాతిగర్వమునకంటె మహాధికముక బవిత్రముక
ప్రాణము తెల్పొ నల్పొ తెలియంగనుజాలర యెవ్వరైన మా
గాణము భారతీయులది కయ్యమునం దొకనేర్పు శీలసం
త్రాణము కాదు న్యర్థపుతుంబును జెప్పినఁ గారు దేవతల్.

ఈ నేలంగలయట్టి నాగరకతాహేలామహాత్మ్యప్రపంచం
దేనాఁడుం బెఱచోట్ల నుండ దొక యా యేనాఁడో నీవుక మరిం
కేనాఁడో యది నేనుగా గెలుతు మాయాగెల్పు నై నంబుగా
నీ! నీ నా మగలక్షణం బగుట లేనేలేద యేనాటికిక.

అప్పుడు గ్రీకుజాతి మరి యప్పుడు రోమచుజాతి యాపయిక్
గొప్పగ ఫ్రెంచివాండు) నదిగో నిన మొన్నగ పైరుజాతి మీ
రిప్పుడు రే పెవళ్ళో యిది యెన్నఁగఁ బెచ్చిచుపుంజరిత్ర యా
గొప్పకు నవ్వు డుబ్బి పదిగోళ్ళు చుట్టారు బీకుకొంచురా?

జట్టును బీకికొన్నయెడఁ జూడుడు బోడి యగుక శిగిస్తులుక
బిట్టుగ న్యాయపీఠముల విగ్గులు తాల్తురు జత్తు న్యాయ్యమై
గట్టిగఁ బీక నేమిటికిఁ గావలె నంచును న్యాయచిహ్నముల్
నెఱుంగ నేటి కాయెవరో పెంచినానక గొరిగించుకొన్నవిక.

మి మ్మిగ మ్మిరు కాదుగద మమ్మును సృష్టిని జేసినట్టి దై
వమ్మును ఋత్తనప్పటికి భారతజాతి మహర్షి భావసాం
ద్ర్యమ్ముగనైన నాగరకతాఖని, యిచ్చట మ్మిరు పిచ్చి వే
సమ్ములు వేసినక బిగువు చాలదు పండితగోష్ఠులందునక.

అని స్నేహంబు పరాచికంబు మిళితంబై యాడఁగా రాణి కా
దనరుక గోపము లోనఁ బొందుచునె పై హాసమ్ము లాస్యాంతముల్
గోనఁగాఁ జేతులు మూసి పొందురు ఫరంగుల్ రాణికిక రాజ్యపా
లనమం దర్పవి భర్తతోఁ గలియువేళక వింశతిప్రాయముక.

రాణి రాజ్యాంగవిషయధారావిమర్శ
చేయునప్పుడు దేవతాసింహమూరి
లక్ష్మీ పతివద్ద నున్నట్లు లలితలలిత
స్రీణయమాధుర్యసామ్రాజ్యపట్టమహిషి.

లక్ష్మీరాజ్యాంగవిషయహేలాప్రసంగ
రూక్షతం గని గంగాధరుండు నవ్వు
రాణిశృంగారహేలాసరాగమధుర
భావముం గని సతిఁ దలపై ధరించు.

వెలది! కోపమ్ము నీకు శోభించునట్లు
లన్యభావమ్ము శోభించ దనును భర్త
ప్రణయకోపాన శృంగారభావ మురలి
లక్ష శోభించుచుండును లక్ష్మీయందు.

కలలో లక్ష్మీకిఁ గానిపించు నెపుడుక గంగాధరుం డెవ్వరో
లలనారత్నము కోపగించగను హేలాహాసముల్ చేయుచుక
కెలనం దా నటఁ గూరుచుండి పతిపైఁ గేళివిలాసాక్షిసం
వలనం బొప్పంగఁ జూచుచుండుఁ బతియుక మన్నించు మన్నించడుక.

పలుకంగా మది నెంచు భర్తకుఁ గలక బౌభాతశృంగారవే
శల గంగాధరరాజశేఖరుని కేళాకూళి యన్నటి బా
హులఁ బ్రేమార్ద్రపు నీటిజల్లులను వేరో వారు తిడ్డనతా
లలనారత్నము లంచుఁ జెప్ప మఱచుక లావణరేఖాబులక.

ఇరువురి మోహచాదులను నెత్తిన యాననగ్రీష్మతాపమై
యొగసిన ప్రేమభావజలదోతకరమై మృదుచాటుగర్జలై
తరుగని శోభతా గిరినితంబములందునఁ కేళిదీర్ఘికా
సంసుల జల్లులై త్రివి శాంతనసీతరుషండవీధులక.

అజానేయము లెక్కి యిద్దఱును మేఘాడంబరం బొప్పఁగా
రాజతేళి గిరీంద్రకాననధరాస్యాంత్రబులం దేగుచుక
గూజతేళికివిశీర్ణ బర్హసుషమల్ కోలెత్తు నేత్రీంబులక
రాజక రాణిని గాంచు రాణిని గనుక రా జూరితోత్కంఠతక

కొండనె త్రములందున గుర్రములును
వీరు విహరింపఁ జుట్టును విస్తరించి
నట్టి తెల నల మబ్బుల నందగింతు
నచ్చియున్న పర్జన్యదంపతు లనంగ.

వరేందీరయుఁ గేశపాశమ్మునందలి
మెఱుపుఁబూవులు చూపె మేదినికిని
ధారుణీసతియు నందము మెచ్చినట్లు చి
క్కని కుక్కగొడుగులుగాఁగ నవ్వె

నెక్కడి కక్కడి కెండించి తరురాజఁ
గారలోపలఁ గానరాని దొంగ

పసిమియంతయు నేడు బయటఁబెట్టె వియత్తు
గుర్తించికొని పట్టుకొనె గుభ్రత్తు

ఎడమొగము పెడమొగమైన యిలయు మిన్న
లయు పునస్సమాగమము పుల్కలుగ నిలయుఁ
జాటు మంజులవ్యాహంగసరసవర్ష
ణములుగా మిన్నులయును బంధములు చెలఁగె.

రూపీ రాణి

చతుర్థాశ్వాసము

౧

ఉర్వి నాథున కయ్యె సుతోదయంబు
ఉర్వి ప్రజలకు నయ్యె సూర్యోదయంబు
సృష్ట శేఖరరవసమర్పితమనోజ్ఞ
రజనికాత్యయముగ నయ్యె ద్విజకులంబు.

తతమహారాజసీతివే త్ప్రతయుఁ దనది
యయ నిధానము ఖడ్గవిద్యయును దనది
విశ్రామస్థానమును బొందు నీధి యంచుఁ
బరమహృదయంబునను లక్ష్మీబాయి తలఁచె.

శిష్టగృహశీలాలు దుష్టశిష్ట
కాధికబలంబు నిత్యసర్వభరతియు
జననముం బొందె నంచును సంతసించె
సాధువగు ద్విజశ్రేష్ఠుఁడు సచివమాలి.

సతి గడ్డచుండు నొక్కఁ
చితముగఁ బలుచని మొగంబు చెక్కిలి యెమ్ము
న్నజొ కొంచెము కనగ ధగ
షీతిపతి తా లక్ష్మీయందు శిశువుం గాంచె.

తొకాంతావళి యెల్లఁ గావలయు విస్సంతాన మీసర్వభా
త్రీకాంతత్వము తామె పొందవలె సాధింపంగ నీకొద్దెనా
నాకూళ్యం దినుచున్న శ్వేతముఖశంతానంబు హృద్విధులం
దాకంతంబుగఁ బొందె దుఃఖము నతాస్థలంబుల్ కృతకృత్యులై
సారిదిక్ మాటికి మాటికిం గలలు వచ్చుక రాణికి వానిలో
నరుదొప్పక గనిపించు నాయువతియే యాదేవతామూర్తియే
మరియుం దాఁ దనబిడ్డవంక గనుచుక్లూతాస్థయై చూచు నం
దిరవై యుండిన స్వామిమోమునఁ బ్రభుం డింతింతగా నవ్వఁగా.

ఆకలలలోన న్నాశిశు

వాకుంచితదేహాయష్టియై పతి నవహా

సాకారకసుషమాంశుల

నేకై కనిపింపకుండు నిందుపగింజై.

సచినపురోహితుతో నిది

నచియింపంగ నెంచు రాణి పతి సుతుఁ బో

రచిగాఁగ నెత్తి నిడుకొని

కిచకిచ లాడింప మఱచుఁ గేళీరతయై.

కొన్నికలలు హస్తకొని మనఃఫలకంబు

నం దెసంగుఁ, గొన్ని యల్ల నల్ల

గాలితరంగలందుఁ దేలిపోవుచునుండు

నిలువరింప వల్పునీర మట్లు.

కలల లక్షణంబుకాని యియ్యది వాని

ఫలిణమందు సుంత పట్ట దిద్ది

ఫలము ఫలమె వాని నిలుచుట నిలువమి

వాని కవియె రెండులోను గావు.

బిడ్డమీఁది రాణిప్రేమ లోపల సగా

నికి సగంబు వాఁడు నిలుపు తనదు

నంశ మంచుఁ గాదు వాఁడు పరంగి మూఁ

కలను బారఁద్రోలవలయు నంచు.

ఒకవిలక్షణమైన లాకికపుఁ దెల్పి

యలఫరంగిజాతికిఁ గల దందులో నొ

కండు మేధావిశేషసంకలితుఁ డనియె

నెంది నిజమాడినాఁ డనిపించునట్లు.

నలి వ్యాయామనిరంతగాధకృతబంధమ్ముల్ సతీదేహవ

ల్లులు పుష్పించవుచుం ఫలించ వొకవీలుంబట్టి యట్టెననుఁ

ఫలమున్ నిల్వ దటంచు శాస్త్రధిషణాసాండిత్యమున్ వోని యా

పలుకుల్ నిక్కమువోలెఁ గన్పడె ధరాపాతేంద్రుబాలున్ గనన్.

బాలారిష్టుము లెక్కువ
వేలలాడెడుఁ దోటకూరవిధమున మరియు
బా లానడు తల్లి కడక
బా లైనను లేవు నలతఁబడియెన్ శిశువున్.

పిల్లవాని కస్వస్థత పెరిగిపోయె
గోటలో నగదంకారకోటి కోటి
కెక్కు జతనంబు లన్నియు లెక్కలోకి
రాకపోయెను పట్టియజ్ఞాక లగుచు.

శిశువు దక్కలేదు చినరకుఁ బదినాళ్ళు
దా ప్రయత్న మెల్ల వ్యర్థ మగుచు
బ్ర స్రంబుమీఁదఁ బడినట్టి వర్షంపు
నీళ్ళు లెంతసేపా నిలువనట్లు.

ని గైజిఁగఁ బురోహతుఁడౌ
ప్రేగడ ధర్మమ్ము వ్యభిచరించెడుఁ గలితో
నుగ్గము కట్టిన నిలుచునె
యుగముతా శ్రీవ్య చివికి యుండినవైనన్.

మేదినిభ రయ్యన్ వయసుమీఱినవాఁడు సుతుండు గల్గి భా
గ్యోదయ మంచుఁ బొందినమహోన్నతమంతయు వమ్ము గాఁగ మ
ర్యాదను వీడి దుఃఖపడ నాయనదేహమునందుఁగూడ దో
గోదయ మయ్యె వమ్ముగు ఫలదోయ మెంతటి దుఃఖ హేతువో.

ప్రపనుతుఁ డీవిధాన మరణించినయంతన కట్టినట్టి మే
ః పగిలిపోయినట్లయి కడంకను మాలినయట్లు ధర్మలో
నిపమతికూడ నేటి కని లోపలఁ బ్రేగడయా పురోహితుం
ఁపగతరాజకార్యమతియై చరియింపఁగఁజొచ్చె నంతటన్.

ప్రాభవవీధికన్ సకలబాధ్యతలున్ దనపైఁ బడన్ ధరి
తీధరణంబు, భూపతిశరీరనిరామయభావదృష్టి, పా
రాభయకార్యనిర్వహణ, మల్ల ఫరంగులతోడి నీతి, వి
ద్యాభరసాధ్యమైన వ్యవహారము రాణియె నిర్వహించుచున్.

యుద్ధపుట్రేనుఁగున్ మలచు, నుగ్రతరాశ్వము స్వారి నొంచు, ధీ
కుగ్రీవత శాత్రువాళిఁ గనుగొల్కుల బద్దెల విల్పుఁ, దర్కవా
స్థిని రాజవీతి వివశీకృతులం గలఁచున్ ఫరంగులన్,
విధము కాద రాజ్యపదవీస్థితి నాయమబుద్ధి యెన్నఁడున్.

కోటలోపల మఱియును గోటబయట

నన్ననస్త్రామలకు లోప మనుచు లేదు

యుద్ధసమయంబులకు నిల్వయున్నయట్టి

నస్తువే నిచ్చు నెవఁడైనఁ బస్తులున్న.

మరి మృకువైన రాణియుఁ గ్రమక్రమవర్ధితధారుణిప్రజా
హృదయము తెల్లఁ జూగఁగొనె నెక్కడి కక్కడ నార్యధర్మసం
పద పదిరూపము ల్గాని సమంజసతాస్థితి నిల్పుకొన్న ద
న్నది నదితంబుగాఁగను సనాతనభావము పాదుకొల్పుచున్.

రాణి ప్రజలలో నొకనిమర్యాదకొఱకుఁ

బ్రభుమహాభావ మంతయుఁ బణము నొడ్డుఁ

బ్రజలలోఁ బ్రతియొక్కఁడు రాణికొఱకుఁ

దనతనూరక్త మంతయు ధారవోయు.

నృపులు స్వభోగలాలసులు నీరసపెట్టుదు రెల్ల భూప్రజా
నుపమధనంబు గైకొని జనుల్ తినఁ దిండికి లేక మాడ నం
చుపనులు చెప్పి భూప్రజ నహో కికురించు ఫరంగులున్ మృషా
లపు లని తేలిపోయె నవలామణి లక్ష్మీ ధరిత్రి నేలఁగా.

పరలోకంబులు పుత్త్రదత్తజలసంప్రాప్యంబులం చీమహా
ధర విశ్వాసము పుత్తు లొరసుఁడునున్ దత్తుండు నైదంయుగీ
నఋషుల్ చేసిన నిర్ణయం బిహపరానందైకసంధాయులై
గురుధర్మం బిది నేర రింతయు ఫరంగుల్ మృణ్మయుల్ మృణ్మతుల్.

పుట్టక పుట్టకే కొడుకు పుట్టెను, వంశము నిల్చె నంచుఁ జూ
పట్టిన మోదకుల్య యొకపట్టన నిల్వక పట్టిపోయె నా
పట్టిఁ దలంచి మంచముచు బట్టె ధరాపతి పుత్తుఁ డంచుఁ గ
న్నట్టక యాత్మశాంతి కనుపట్ట దటంచును రాణి యెంచుచున్.

దత్తత చేసికోవలయు ఛారుణినాథున కాత్మశాంతిసం
పత్తిఘటిల్లఁజేయ నని మానసమందున రాణి యెంచుచు
దత్తుని దెచ్చి నొక్కని సుధానవహసుని బాలకున్ యదా
యత్తయు ధాత్రి సర్వశుభ యౌ నను మంజులలక్షణాన్వితున్.

తనకొక్కరుమెరుంగుచిర్నగవులోఁ దన్నారు లేఁజెక్కులం
నునఁ గొన్నొక్కులఁ జిట్టితమ్మ మొగమందున్ దేంట్లుగా వ్రాలి మూ
గినవౌ ముంగురు లల్లనల్ల జరుకెంగేలం బెడన్ దోసికొం
చును దత్తఖిలపుత్రసౌఖ్య మెసగించున్ రాణికిన్ రాజుకున్

చెలు వొప్పంగను వృద్ధరాజుతోడపై సింహాసనం బుండు రే
పులఁ బట్టాశ్వముమీఁద రాణికెలనన్ బోవుం బురంబందు చూ
పుల వాహ్యాళికి రాజకార్యనివహంబుల్ చూడఁగా భూప్రజా
వలిభావంబుల మెల్లఁగా ధరణిభృద్భావంబు నిండారఁగన్

అరుదెంచున్ యువరాజుఁ గాంచి యెవరయ్యా వారు రూప్యధరా
వర దామోదరరావు భూతిలక బాబాసాహెబుంగారు వ
చ్చిరయా పెగ్గడికాండు లే రిచట వేంచేయుండు వేంచేయుండం
చరకన్నుల్ చిరునవ్వులుం జెలఁగ ముద్దాడున్ ధరాకాంతుండున్

నన్నుఁగన్న నాన్ననా నారసుం డొప్పు

నేను కన్న నాన్ననా నెసంగు

దత్తుఁ డిద్దరై న తనయులు తనువున

మనసనందుఁ గలిగి మమత గలుగ

అకొడుకు పోయినందున

మేకొను దుఃఖమ్ము దుఃఖమే మలిపూనై

యీకొడుకు వచ్చినందుకు

మేకొను సౌఖ్యమ్ము సౌఖ్యమే చిత్రముగన్

వేయిభావములు వివిచ్యమానములుగా

వేయిపరచి యనుభవించు మనసు

జీవితక్షణంబు చిత్రమ్ము, దేహము

కోటిత్రోవల కలగూరగంప

ఎంచగ వేంఱుమార్గముల నేగెడు జీవనభారలందు సా
 ధించగ నేకమార్గమున చెచ్చిరి ధర్మము ప్రాక్తనుల్ ఋషుల్
 వంచితపుత్యపుల్ సుకృతనల్లసుమంబులు రాజు, రాణి ధ
 ర్మాంచితబుద్ధి దత్తసుతు నాకసున్లు తలంచుచుండగన్
 అర్చిలి నంత ధర్మఫలయాచలమంజుసుపీమచాయుసా
 ధూర్ములయందు సన్నని కవ్వోష్ణతరంగ మొకండు నోచె నం
 తర్మధురాయమాణసుమనస్సుఖభావన తియ్యనీటిలోఁ
 గూర్చములక హరించు నొకకూరము నక్రము తోచిన్లుట్టుకొన్

పంటమొగమయి యుండిన పైరునకును
 బైన బట్టిన మబ్బులభయమువోలె
 నలలచే నూగు నిండుతటాకనుందు
 పగిలి యొకగండి పడునన్న భయమువోలె

సన్నవేడిరేక సాగువారు నటంచు
 నెవడు చల్లగాలి కెదురు పోడు
 గండి పడునటంచుఁ గలఁగి యెవ్వడు చెర్పు
 కట్టలురల నీరు పెట్టుకోడు

కొడుకునకున్ యువరాజ్యపు
 గొడుగుం బట్టించు పండుగుం జేయంగా
 నొడయఁడు తలఁచిన నందరు
 గడుకొని తా మన్యధరణికాంతులు రాఁగా

తా నచటఁగల ఫరంగుల
 సేనాపతి వచ్చి యిట్లు చెప్పెను దత్తుం
 జైనకుమారుఁ గుమారుం
 గా నంగీకృతి యొసంగఁ గాదని తమకున్

లార్డు “డాలువశాసి” ఫరంగులకు నధిపతి
 యట ఫరంగులదగు దేశమందుఁ గలుగు
 రాజప్రతినిధి యతిఁడు సూత్రమ్ము పట్టె
 భరతదేశము మ్రింగెడు పథము పూని

కణకణ లాడె నిష్పకలు కన్నుల రాణికిఁ బ్రేక్షికింకిణుల్
 కుణకుణులాడఁ గానునఁ జకోరిక సంజను రెక్క సాచుచుక
 మణచినయట్లు కంటితుద మాడిన వైఖరి గాఁగ రాణి మా
 ర్గమునుబోలె నచ్చు యువరాజును జంకకుఁ దీసికొంచుచుక
 చనియెను దోన యుత్సవము సాఁగె ఫరంగియు ద్భారదూగచుగ
 దున నిలుచుండి చూడఁగ జనుల్ జయవెట్లఁగఁ జామరానిలగ
 బున యువరాజవశాల్చిపయిఁ బూంచిన కల్కి-తురాయి యూగఁగా
 నినదితతూర్యనాదములు నింగిని నిండి ప్రతిఘ్ననింపఁగా

అడరెను మహోత్సవాకాశ మంత రాణి
 మొగ ముదయసూర్యరక్తాంశువుగ నరపతి
 తెల్ల మొగ మస మించు జాబిల్లియుగను
 బ్రతిపదుదయంబువలెఁ గృష్ణపక్షమందు

లక్ష్మీబాయి మొగంబునఁ బక్షులములు
 వ్రాలినది లేద యనిమిషవనితకల్లు
 అలఫరంగిసేనాపతిసెలవి యార్జ
 నమును గనలేద మరి పిశాచమునకల్లు

ఒకమహోత్సవమట్లు లే దొకమహోగ్ర
 మైనసంగ్రామమున కాదియైన నాంది
 జరుగుచున్నట్లు లైనది సౌరదైత్య
 శక్తులకు భావివేళాప్రచండములకు

వేరిహృదయంబులందున వారివారి
 ధైర్యహేతువు లున్నవి ధర్మ మొకట
 నొకట ననుకూలమైన కాలోగ్రశక్తి
 యొంటెమెడవలె వక్రమై యున్నశక్తి

పైకి శరదాతపములు జాల్వారిస్తె
 లేతనవ్వులజగి పిసాలించుచుండ
 వెన ఫరంగి తాంబూలము స్వీకరించె
 గ్రమ్మకొనిన శిరోవేషనమ్ము తీసి

చతుర్థాశ్వాసము

చిందిసోయెను నయశ్రీశోభ విరియఁగాఁ
బచ్చాకు బంగారునన్నె తొగి

వైడూర్యశేకలముల్ సృష్టి కుప్పలు చేయు
గతి నున్న యందాలకంకె వదలి

నలయాకృతిములు శోభాతరంగానలుల్
గగనవీధికకు మెట్లుగ నమర్చి

ఇట ముదాకృతిదేవు నెగచి పయోధర
ప్రాధవారీగజపతిని జేసి

అనయపథజననేత్రికుట్టననిమిత్త
మైన సోమ్యల్య మేచి యూహలకు నూహ
సొగసు సంపాదనము చేయుచున్న దదిగో
శరదమలమూర్తి కేదాగసస్యలక్ష్మి.

రూప్య రాణి

పంచమాశ్వాసము

౧

ఆకొడు కలై యీకొడు

కాకారము చూడ సంశయగ్రస్తుండై

భూకాంతునకును జింతా

వ్యాకులతను వ్యాధి యిమ్మడై ముమ్మడియై.

ఇదినరకె యీమహామారి యెన్ని యెన్నో

రాజ్యములు మ్రింగినది తనరాజ్యమునకు

వంతు వచ్చిన దిపుడు తప్పదు ధరితి

రమణునకు గుండెలోఁ బెద్దరాయి పడియె.

లక్ష్మీశౌర్యాబ్ధి యాంక్లేయులను నెదిర్చి
సర్వసంహారకార్యంబు సలుపుగాని
భావినంశాంకురము నిల్పుతోనఁ బోదు
పేరునకునైన నిల్పెడు పెరిమఁ గనదు.

తనయనంతరకథ యెల్ల ధరణిపతికిఁ
గనులముం దాడి ముందుకుఁ జనిన గోయి
వెనుకకుం జన్న నూయిగా వినృతనయనుఁ
డదియు నొకవ్యాధిగా నయి యటమఁబించి.

మరియు ఫరంగిజాతి బలిమాలి మహావినయంబు చూపి మీ
కరుణ యటంచు నై చ్యమునఁ గాళ్ళను వేళ్ళను బడ్డనైన నా
సురమగు జాతియై శరణు నొచ్చినవారి నె మ్మింగు నెద్దిదు
ర్భరమగు కాలమై భరతరాజ్యము మ్లెమ్ములచాలిదై చనన్.

క్షత్రియవంశముల్ కలి యెసంగిన వేయిసమల్ గతింపఁ జా
రిత్రము మాలిపోయెను ధరిత్ర శకుల్ యవనుల్ గతాత్మతా
గోత్రము లేగుదెంచినవి త్తోణిసురుల్ మొదలన్ జమూపతుల్
ధాత్రీపతుల్ క్రమాననయి ధర్మము నిల్పుచునుండ నిత్యమున్.

బ్రాహ్మణేతరులైన భూపాలకులును
బ్రాహ్మణుల మంత్రులుగఁ జమూపతులు గాఁగ
నిల్పికొని యార్యధర్మంబు నిల్పుచుండ
మొదటికే వచ్చె మోసంబు ముంచుకొంచు.

నాలుగురూలలందున సనాతనధర్మ మనంగ ద్వేషపుం
జ్వాలలు పెల్లు రేగినవి బ్రాహ్మణజాతి సగానికిన్ సగం
బాలరిమూఁకయై పరమమైన త్రయీనవధర్మవిద్విన
జ్జాలముగాఁగ మారినది సత్యపథం బిఁక నేమి కాపుటో!

తురకలు పచ్చి మార్చినను దొల్తస్వచ్ఛత యేకదేశమా
ధరణి సనాతనంబయిన ధర్మపథం బది నిల్పుకొన్న తీ
విరిసిన మూఁక సతిపదవిం దడిగుడ్డలతోడ గొంతుకల్
తమగుచున్న దీయులుచదారి విదారితసర్వధర్మమై.

చవుకరకంబు భావముల సందడి దందడిచేసి నిత్యవై
భవముగు దేశమున్ దినను బట్టను గట్టను లేక చేసి నో
రు విడిచినన్ గృహముల రూక్షముగాఁగను గత్తిరించి యు
త్సవ మని నీచనాగరకతామతనైద్యము లిందు నింపుచున్.

తమసాముగాని యీదే
శముసామును దోచి మూఢజనులకుఁ బెను జీ
తము లిచ్చి వారిచేతనె
మము వంచింపఁగనుజేయు మార్గమువారై.

ఆరవపాలు రాజువకు నప్పన చేయుదు రంతకంటెనున్
వేఱగు బాధయే యనుభవించు తెఱుంగరు నేడు భూప్రజల్
వీరయి యెన్నిపన్నులను వేయుచు వేచుకొందురో ప్రజన్
ధారుణి యేమి కావలయు ధర్మము మర్మము దూసిచన్నటుల్.

పండినదానిలోన నొకపాలు కృషీవలుఁ డిచ్చుఁ గవ్వ మం
దుండదు దాని నమ్మి ధర యుయ్యెల లూగుచునుండఁ బైన నొ
క్కండును గ్రింద నొక్కండునుగా బ్రదుకే కొనుగోలుగాఁగ నై
యొడిన జీవితంబులయి యేమయి పోవుదురో యింక బ్రజల్.

కలిసి పండిచుకొందురు, కలిసి పంచి
కొని భుజింతురు, కూటికి గుడ్డకై న
లోప మెఱుంగరు ధారుణిలోఁ బ్రజాళి
యయయో! వీరల బ్రతుకులు బయటపడును.

ఇచటి వృత్తు లన్నియు హరియించి తమస్వ
దేశజములైన వస్తువుల్ తెచ్చి యిచట
మొదటఁ జవుకగ నమ్మించి పిదపఁ జేయుఁ
దలకుఁ దాటిప్రమాణమ్ము దాటునట్లు.

మానము పాణమున్ గుటిలమానవు లీతెలిజాతిచేతులం
దూనుచుఁ గట్టుగుడ్డ తమయూళ్ళులనుండియ యిందురావలెన్
జేనులఁ బండుపంట తమసీమకుఁ జేరురు లేనిచోటికిన్
మానవు లిందు మోహమున మాఁగిన బుద్ధులె తిండిగుడ్డలై.

ఈగతి వృత్తులెల్ల నశియింపంగఁ దిండికి లేక యెల్ల చు •
 ద్యోగముకోస మెక్కెదర యుట్లకు నుట్లని పోయి పోయి యా
 పై గగనంబునక నిలుచు వానినిఁ గొట్టెడు సేర్పుకాండ్రునుక
 రాంగల యుట్లతద్దలను రాజులుచుందురు తందనాలుగాక.

ఇప్పు డతివృష్టి కలిగిన యీధరిత్రి
 నపు డనావృష్టి కలిగెడు నదియ నిజము
 కరు విపుడు పండనట్టివా గ్రామములనె
 కరు వపుడు కల్గు బండిన గ్రామములను

ఎవరిని వారితండి తిననీయక క్షత్రియుడైన రాజు తా
 దివియడు పన్ను దోచుకొను తీరున వర్తకుడైన రాజు బం
 ధువువలె దోచి నూటికిని నూఱును లక్షయుఁ గోటి లాగు నీ
 యవనికి వర్తకుండు ప్రభు వైననె గుర్తు దరిద్ర మౌటకుక.

ఒక్కచేతఁ గ తి, యొకచేత మతమును,
 పరగ నొక్కచేత వరకంబు
 భరతధాత్రి కకట! వచ్చెను వీఁ డొక్క
 చెట్టబుద్ధి బేసిచేతివాడు.

క తి కలుగు చేయి ఖండింపవచ్చును,
 లక్ష్మీగాని వీరలక్ష్మీగాని
 మిగిలినట్టి హస్తయుగము పామరజన
 మోహగములు త్రెంచఁబోవరావు.

అతిథిగ వచ్చెఁ జోరుఁడు గృహస్థు నెఱింగియు నక్కటా! గృహ
 గతునకు నేను భోజనము కాదని చెప్పన టన్న ధర్మతీ
 వ్రతకలఁడేని యేమి యనవచ్చును దోపిడి నిశ్చయంబు దు
 ర్గతియగు చోరుఁ డాగృహిని బాణములక విడుటే ముదం బగుక.

లక్ష్మీతోడఁ జెప్పి లాభంబులే దిది
 యామె యెట్లులెన నఱుముగాదె
 వచ్చె వీడు ముక్కుపచ్చ లారని బిడ్డ
 దత్తుఁ డనుచు మృత్యుదత్తుఁ డగుచు.

అను నూహప్రవాహమునం
నునఁ బడి గంగాధరుండునున్ భూపతి వా
రినివిడకాలాంబుధిలో
మునిగి చనియెఁ గోట యెల్ల బోరన నేడ్వన్.

పిల్లలను సంటిపెట్టుక పెంటికోడి
యొకటి యక్కోటలో మేయుచుండె వాడి
ముక్కుగలయది యాకాశమునఁ జరించు
శ్వేన మొకఁడు వేళం బ్రీక్షించుచుండ.

౨

దత్తుడైన తనయుఁ దనయునిగాఁగ నం
గీకరించ మేము, క్షితిని వదలి
రాణి పోవలయు, రమణ నస్సద్వత్త
భృతిని గొంచు దాను బ్రతుకవలయు.

ఇది మారాజప్రీతినిధి
మెదలించిన యాజ్ఞ, దీని మేళాని తానున్
వదలి చనవలయు, నచటి దు
ముదారునకును సధికారమున్ వదలవలెన్.

ఈసేలన్ నహియించు మాప్రభువు తా నింగ్లాండునందుండి మా
సేనాధ్యక్షుండు నేటినుండియును ఝాన్సిరాజ్యకార్యంబులన్
దానై చూచుచు రాణి కేదగిన భత్యంబున్ మ రింకెవ్వో యీ
లోనన్ నిర్ణయ మాచరింతుము సమాలోచించి శీఘ్రంబుగన్.

న్యాయముగాఁగఁ గోట విడినన్ సరి, వీడక యున్న మేము సే
నాయుతిగాఁగ వచ్చి ధర నాక్రమణంబును జేయఁగావలెన్,
మాయెడ మీకు మీయెడల మాకును గల్గిన పూర్వకారవ
న్యాయతి సాధురీతి వ్యవహారము చేయుట మంచి దిర్వరన్.

అప్పుడు దత్తతయప్పుడె

చెప్పెను దా నచటనుండి సేనాపతి, మీ

రప్పుడు విన్నది లేదు, మ

రప్పుడు మీరాజునున్ని నడుగము మేమున్.

అనవసరంబుగాఁగఁ గలహంబులకున్ దిగు లేల యంచు మే
మును నపు డూరకుంటిమిని, భూపతి మాచెలికాఁడు తీరినో
యెను, ధర క్లు రా జగునొ యెన్వఁడొ, రాణికి వారీవికిం
దనరెడు గొప్పకుం దగినదాని భృతిక్ మరి యిత్తు మెప్పుడున్.

చానయొకర్లు భూభరణశక్తిని గలుట యెంచరానిదిన్
గూన యెవండా దేహమున ఖోణిపునెత్తురు లేనివాఁడు రా
జ్యానికి సర్వతం గనుట యచ్చది విన్నది కాదు మాధరా
స్థానములందు భూప్రజకు సౌఖ్యము కల్గద యట్లు చేసినన్.

ఒక్కయధికార మది లేకయున్నితక్క
దక్కు సర్వభోగంబులు దర్పములును
రాణిగారికిఁ జెల్లు నిరంతరముగ
ప్రభువునుర్యాద లన్నియుఁ బరిభవముగ.

నిలచియుండి రాజప్రతినిధియు నపుడు
మొగుడుకొన్న యాజ్ఞాపత్రము వినిపించె
దెగువమైఁ గోటలోని క్రిందియధికారి
రాణిగారికి శౌర్యసామ్రాజ్ఞి కల్లు.

రాణినేత్రంబు లను గంగరావిపూల
కంతలోఁ దెల్ల వారిన దాపువులకుఁ
జవరలందున హిమము తోఁచినది సుంత
తీర్చి హేమంతముతు వరుడెంచినట్లు.

శ్రుతిసమాధానమునకు ఫరంగి రాణి
మోమునందునఁ గాంచెను మోమునందు
రాణి గాంక్షించి పైదూఁకి రక్తనాళ
ములను బెకలింపఁ జను పులివలెను దోచె.

అంత రాణి యెదో ప్రసంగాంతరమున
నాఫరంగిని గని యిట్లు లనియె భార
తావనికి నెప్పు డయ్యె మీదే ఫరంగి
రాజ్య మేలుచునుండిన గాజు రాజు.

ఈలెక్కంబడి భారతావని యటం చే మున్న దాకావీ
ధీలోకంబులు మీనె సర్వమును మీదే యంచు నెచ్చోటనో
వీ లచ్చోటను బీట వెట్టికొని యావీ లెచ్చటన్ లేదో నీ
నాలోకంబున సున్నచుట్టుకొని యిట్టె హెచ్చులున్ దగ్గులున్.

పోవుచునుండఁగాఁ గడచిపోవుచునుండును గాల మెప్పుడో
యీవిలయప్రవాహ మిది యెచ్చటో తక్కున నాగిపోవు నా
పోవుటలోన నిక్క మొకబొట్టయిచన్ మరి నిల్చుదే ఫరం
గీ! విలయప్రసరన ల వెప్పుడు నిట్టులనే ప్రవర్తిలున్.

ఒకనందయెండ్లు కా, దిం
కొక వంద, మరంతకంటె నుండదు, మీతా
తకుఁ దాతలు మున్ను హిర
ణ్యశివునూఁఖులు గడించిరా! కాలంబున్.

ఇట ధర్మము నధర్మ మియ్యవియు రెండే యీయనంతత్వవి
స్ఫుటకాలమునయందు నొక్కనిముసంబుంబట్టి మీనంటి లం
పటు లేతాదృగ నేకదుష్టకృతి సామ్రాజ్యంబు సాధించు దు
ర్ఘటముల్ కార్యము లాచరించెదరు దౌరాత్మ్యంబు నిత్యంబుగన్.

ఈనేలంతయు మాది కా దనుట కిం దెవ్వఁడు? చోరుండు కా
డేనిం జోరుఁడు నేడు కానియెడ రేపేన్ బద్ధుఁడున్ వధ్యుఁడో
నేనున్ నీవును నెల్ల వ్యక్తులము నట్లే జాతులున్ గూరమా
ర్గానన్ సత్పథమందు నేగుట యహో కాలంబు సాక్ష్యంబుగాన్.

ఆనిత్యమయిన సాక్ష్యమె
యీనేలఁ బురాణములుగ నెసలారు మహా
జ్ఞానసానములై యా
జ్ఞానము నీవంటితెలివి చాల దెఱుంగన్.

ఈకోట నేను వదలను

నా కోటమీఁ గలుగునేని నాకుఁ గలుగనీ!

నాకుం బ్రాణము లుండిన

దాఁక బోరాడెద నది ధర్మము నాకుఁ.

పండఁగనయ్యె మీదయిన పాపము కొంతకుఁ గొంతగాఁగ మా
రాండుని కాంతి పంకవసుధాస్థలమందునఁబోలె నేను మీ
గుండెలలోన క్రూరమగుఁ గ్రోల్పులివోలిక నిప్పులట్లు కూ
ర్చుండెద నీవు వ్రాసికొనుమోయి ఫరంగులమూఁక నేతకుఁ

అని వెడలిపోయె లక్ష్మీయుఁ

గనుకని నొకకొంత తెలివిగాఁ దెలివగు నా

తనికి ఫరంగికి రాణివ

చనముల్ మనసున యథార్థసరణిం దోఁచెఁ.

కోటలోని ఫరంగులు కోటనుండి

పురుగుకూడఁ దప్పించుకపోవరాదు

వారి మనదైన యీశ్వరహార మెల్లఁ

బోరొ పొందో యెదో తేలిపోవువఱకు.

భరముగ పంకదారికడ బంటుల గుండెలు తీయుజోదులక
నిరముగ నిల్చి భద్రమగు తీరున నాలుగుదిక్కులందునక
బురుజులపై ఫరంగులను మోసినవానిని బార్లు చేసి సం
గరమున కంఠ సిద్ధమునుగాఁ బానరించెను రాణి నేత్రియె.

పాతరలం దుంచబడిన విఘ్నేశ్వరు

కోసమో యెలుకలు కుద్దలించె

ఒకకన్ను గ్రుడ్డిదయ్యెను గాక మెండఁబో

సిన ధాన్యలక్ష్మీ ముక్కున విడిరై

గందియు, జనుమును గాయ లెండిన లోని

గింజలు గలగల గిలకరించె

బచ్చిపసపుదుంప బాలెంతరాలు నాఁ

బసిమితో నందమ్ము బాదరించె

మింట మంచున కిలమింద మెట్టపంట
పసిమి కొడుగక తప్పకనచ్చెగాని
గండులెండలు పట్ట బగాలు గలవె
మహితహేమంతమెల్ల గ్రీష్మముగఁ జేయ.

.

యా స్మి రాణి

షషాశ్వాసము

౧

ఏనూత్రంబువ రాణి పెద్దపులి యయ్యెన్ హూణసంన్యాప్తమై
యానూత్రంబునయందు సింహవిచయం బాసేతుశీతాచల
య్మొ సృష్టింపఁబడెన్ సమస్తముగరాజశ్రేష్ఠుడై యొప్పె నా
నాసాహే భాకరుండు నావిలయసంధ్యాకాలకంఠాకృతిన్.

ఆనూత్రముక్కిందికె నా
నాసాహేబుకూడ వచ్చినాఁ డావీరుం
డానూత్రమె హూణుల గ్రీ
వాసంయోజనపటిష్ఠబంధము చేసెన్.

ఆయన కుమ్మువెట్టె సకలావనియందున లోన లోన నా
గ్నాయి విభుండు పుంజుకొనఁగా నొకరోజున సర్వదేశసం
స్థాయతఁ బండి విచ్చికొని భగ్గున మండి దహింప భారత
య్యొయుతమా ఫరంగి యవసం బదియు న్నుసియోచు రూపకన్.

ఒకపిడక యకాలంబున
నొకచోటను విరిసి కుమ్మునునికిఁ దెలియఁగా
నకటా! కలిపురుషున కడి
యొకయనుకూలముకాల మొప్పిన గుఱుతై.

నెలతక్కువబి డైనది

జ్వలియించి విష్ణువాగ్ని జ్వలియించిన ని

ప్పుల విడిలు మంటలోననె

మలమల మాడెరు ఫరంగి మత్తలభముల్.

ఆకుమ్మంతటి భద్ర

మ్మాకుమ్మను బెట్టినతడు నతఁ డని యెఱుగం

గాకయ నానాసాహెబు

నాకాన్పూరున సహాయ మడిగిరి హూణుల్.

హూణస్థులముల్ కడుపు లుబ్బి పదంబులు బిఱ్ఱసాచి ని

ద్రాణము లయ్యె మాఱట కిరాతుఁడు నుచ్చులత్తోళ్ళు లాగినన్

బ్రాణుల సాఘళీలుగయి పాపమాలం బొనరింప వ్యాఘ్రము

ల్లానయి తప్పినచ్చిన స్థులము లొదురు నీచభావులై.

అపరిణతము విష్ణునమహాగ్నియ లంకెగ నందుకోక ఊ

పపుఁబాడితోడివా చెదరు మంటలుగానయి యారిపోవుచో

నిపుణుఁడు నానసాహెబుచు నెక్కొనఁ జేయుచుఁ గూర్చి కూర్చి నే

రుపుమెయి నెంత చేసినను ద్రోహపు సల్ల మొయిళ్ళు మూగెడున్.

తదనంతరభావితము

న దేశముల జన మేకనాళము సృష్టిన్

మెదలి యిట బ్రహ్మ యుంచిన

పదివేలగు విత్తముల ప్రిజలై యున్కిన్.

విడివిడి లక్షణాలుగల వీటిడిమూఁక లిటం జనించుచున్

విడివిడియైన జాతులుగఁ బృథ్విని నేర్పడి రచ్చటచ్చటన్

గడువడి నన్యదేశములఁ గల్గినవారలు జాతు లైరి యీ

పుడమిని ధర్మ మొక్కఁడు బ్రభూతమ యైక్యకృదేశభావమై

అమరన్ ధర్మము చిచ్చుపొటితె తదభ్యాసంబునన్ దూగదూ

రముగాఁ బోదురు మానవావళి యధర్మంబున్ శరీరంబు నై

జముగాఁ జొచ్చు సధర్మసంచయమునం జానొప్పు నొక్కఁడు ధ

ర్మముగా నేగెడు జాతి యైక్యమున మర్మం బిద్రి లోకంబునన్.

అధర్మంబును నన్నగిల్లిన కలివ్యాపారవేళక సవి
 త్రిధర్మాభిరింస కల్గిన ధర్మిక్ జాతితాలక్షణ
 వ్యాధూతిం జన భారతక్షేతిని నైక్యం బుండ దాహేతువై
 సాధింపంబడు నీధర్మియుఁ బరమ్యోలోకధర్మంబుచే

పగగం దొలను గూడుగుడ్డలకు లోపం బంచు లేకుండ ని
 ద్ధర నిర్మాణము చేసి సంఘపువ్యవస్థక బైన ధర్మంబు ని
 ల్పిరి యీ భారతధాత్రి నాద్యయము లోపింపించి తత్సాధనా
 దరబుద్ధిక్ నిలువంగ ధర్మము వ్యవస్థాదూరమై తోఁచెడుక్.

బ్రదుకుమొదలియనసరము లన్నవస్త్రము
 లందఱును నవ్వి యమరియున్న
 యవనియందుఁ బెద్దయాసలు కల్పించి
 యని హరించి దాసులట్ల చేసి.

ఒక యెవఁడైన దానిఁ బునరుదరణం బొనరింప నెంచుచా
 నికి నెదు రొడ్డి యీజనము నిల్చిన నిల్కడలేని మోహవా
 రికిని బ్రవాహభావ మురరీకృతిచేసి సనాతనంబు ధ
 ర్మకళకు స్వస్తి చెప్పెడు సమాయకసేనలచేతి వ్యర్థమై.

నానాసాహెబుమార్గము
 నానామార్గముల నేగినను ధర్మం బ
 స్లోకము తత్కాలాధ
 ర్మాకృతి హరియింపకుండునా కృత మగుచుక్.

అనుకొనిన రోజు రాలే
 దనుకొన్నది ముందె తెలిసె సరిసేనకు వా
 రును జాగ్రత్తజడిరి మరి
 కొనకొని యీధర్మసేవకు నూటి చెడెక్.

ఆగుటా తొలిపదకంబు ననుసరించి,
 తూగుటా ముందునకు రెండు తోచవయ్యె
 కొంద రిట్లుఁ జేయంగఁ గొంద టట్లు
 భిన్న దేశంబుల ఫలంబు భిన్న మయ్యె.

అది సుశిక్షితమై న్యనశార మెల్ల
నది బహిరంగముగఁ జేయునట్టి సేన
యిది యశిక్షితమై చేయ నెది తలఁచె
నిది రహస్యంబుగాఁ జేయ నెంచు సేన.

ఇది తూరు పది పడమర
కదిసిన మలుసంజ దైత్యులు రిపునై న్యం
బు దివాకాలము కడ చని
నది మిన్నది మీఁదఁ గదలినది రక్తంబున్.

పలుచోట్ల ఫరంగుల నగు
సలు తీరిచి మెడలు నరకి చంపిరి మును నా
రలు చేసిన ఘోరంబులు
తలఁచి తలఁచి యాపరాధిదగు కోపమునన్.

దైత్యులకు దేవతలకు భేదంబు నినియ
దేవతాభావ మెప్పుడు నై తేయజాతి
పొందడును దైత్యభావంబు పొందు దితిజ
వితతి ప్రతికారకరణమర్వేళయందు.

తెలిసె ఫరంగిజాతికిని దెల్లముగాఁగను దొల్ల భారతీ
యులు నది యెంత సాధువులొ యుజ్వలమైన స్వధర్మనాశముం
గలిగెను నన్న వేళ రిపుకంఠవిచారణకార్యచండమా
ర్దులు రహస్యచారణమతుల్ మరియంత యటంచుగుండెలన్.

చెడుగులు నన్యసీనులను జేసిన చెప్పఁగఁగానియట్టి యా
గడములు నిందు చేయుటలు గా దిది యెప్పటికైనఁ దప్పదే
మెడపయిఁ గలిగి యీభరతమేదినిలోని జనం బమాయకుల్
గడుసరు లు త్రమోత్రములు గండరగండలు మించివచ్చినన్.

ఐనను గాలమ్ము పరా
ధీనంబై యెదురు నడచె ధృతిమంతునకున్
నానాసాహెబు హిమగిరి
లోనం జొరఁబడియె మెలుపులోపలి మెలుపె.

౨

తనువుం దాల్చిన ధర్మదేవత తనంతక నానసాహేబు నుం
చినదా కుమ్మున లోనిభాగమగు రూస్సీకూడఁ దానంతఁబె
ల్లన మండెక్ దెసలందు విప్లవమహాజ్వాలాప్రచండంబుగాఁ
గనదాశాతరుణీమణికుచతఱీకాశ్శీరపంకంబునాక.

లలితాకారుఁడు సీతివేత్ర యజ్ఞముల్లాఖానుఁడుక్ మంత్రయై
నలువొ చారణదక్షుఁడై సకలసేవక్ దాంతియాటోపి సం
ధిలు ధాత్రీపతి నానసాహేబయి రూస్సీలక్ష్మీ సామంత భూ
ములు చూడంగ స్వతంత్రితాచఁబుల మంభోరాశి యుష్పంగెడుక్.

అల పూర్వంబగు నెన్నో వేళలను బ్రహ్మానందభూపాలమా
శిలసద్గూఢరహస్యసాధముల వల్లీవ్యూహవిర్యాగద
క్షులు సీనల్వరు సీతిఖండితవిపక్షుల్ పెల్లు కూర్చుండి హూ
ణుకుం గుంపటి తెచ్చిపెట్టి శిఖానూత్నాగ్నిపాపుషముక్.

ఎఱుంగై కోటకు వీడిపామ్మనిననాఁడే రుద్రీకాశిబలెక్
విలయాభీలనుహాగ్నిగోళముగ నావిరూపయై తా ఫగం
గుం కచ్చోట నె కట్టియుండెడిదయో గోరీలు నిగీతమై
పొలుచు స్వేళయుఁగావివేళ యగుటక్ ముగ్ధాత్మయై యుండెడిక్.

అచ్చట నిచ్చట నంచును
బెచ్చుపెరిగి వచ్చుచున్న విప్లవవార్తల్
విచ్చిన రూస్సీపురమునఁ
జచ్చు విజృంభిం చెఁ బగవశీకృత మగుచుక్.

అల ఫగంగీలగూడెము నాకగ్నిమించి
వారి విగతాయుధులఁ జేసి వారొ నొ
శృంఖలాబద్ధులను జేసి చేర్చి యొకటి
వారిని విచారణము చేసినారు ప్రజలు.

తనవంక నిగ్భయంబుగఁ జూచె నని యెంచి
 యొకఁ డొక్క భారతీయుని నధించె
 క్రొత్తపాకి మోగునో లేదో యని చూడ
 నొకఁ డొక్క భారతీయుని నధించె
 నొక్కండు భారతీయుని జంపె దారిలో
 నున్న కుక్కను గాలఁ దన్నినట్లు
 నొక్కండు భారతీయునిఁ జంపె భారతీ
 యునియందుఁ దేలికతనము చూప
 అనివఱకుఁ జంపియెరుఁగనియతఁ డొకండు
 చంపు టె ట్లుండునో చూడఁ జంపె నొకని
 వార లొక్కొక్కఁడును యమభటులు రాణి
 రాజ్యకారంబులం జూడరాకమున్ను.

హిందువు లందఱు పందులం చనె నొక్క
 వనిత యంగడిలోనఁ గొనఁగఁబోయి
 కొని డ బృహస్పతిగఁ చనుచు డ బృహస్పతి
 మొగముపై నుమిసెను ముగుద యొకతె
 తనముందు నిలుచుండె నని వింత చూచుచు
 సిగిరెట్టుతోఁ గాల్చెఁ జెలువ యొకని
 తనకంటె ముందు తూగి నడచుఁ బొగ రని
 ముగుద బె తంబున మోదె నొకని

గౌను సగముతోమ్ము కనిపింపఁగాఁ దాల్చి
 చూచె నంచు నొక్కనుదతి యొకనిఁ
 జేతిబె తమునను జెండె నాతనిమోము
 వాచిపోవఁ దాట లేచిపోవ.

ఈకుఱ్ఱకుంక లందఱు
 వే కనుచూపులనె పరిభవితురు మనలక
 బై కొనిన దర్పరేఖను
 జేకొను తలిదండ్రు లిచ్చు చెడుపెంపకమై.

చెడుఫరంగులు మనచేతఁ జిక్కి నపుడు
మృదులభావన నదలిపెట్టుదుము మనము
నదియు వారికి లోకు నైనది మరేమి
వీరు చేయనెలే రన్న నీరసమున.

అపకారికి నుపకారము
నెస మెన్నక చేయు శుంతొ నేర్పరితన మ
న్నపలుకు మనుష్యనిషయము
విపరీతమనుష్యపశుప్రనిషయము కాదే.

వాఁ డొకండు చావ నందనుంది గతింప
వలయు నంట యిచట భగతజాతి,
సజ్జనాళి బ్రదికి చచ్చి భారము లేదు,
దైత్యు డొక్కడైన భగకు బరువె.

ఒక్కచంపుటయే శిక్ష యుర్వియందు
నెంతకూరనకైన ని దేమి త్రాసు
దొంగతక్కడ చేసిరి శొలుతనుండి
దైత్యు లనియెడి దొంగన రకులగుంపు.

మనలోన లేని క్రూరత
యును నప్పుగ దెచ్చికొని దురువ్యోగుల నీ
రిని జిత్రీవధ పొనర్ప
గనువలయును దీనిభయము గడలుకొనంగ.

ఇది తుదివేళ వీరికిని నిద్రి ఫరంగుల కొక్కవేళ కా
దిని యెదియైన వీరి గది యిది శిస్తులు జానువుల్ ప్రచం
డనమననీతి చూపిన నెడందల వీరికి భావినైన లో
నదరు జనించు లేనియెడ నాడిన యాటగ నయ్యె వీరికి.

పామునకుఁ గాలు పోసిపగిలి నీరి
నల్ల మనఘోరాజులు నానరించి
పక్షస్థానముల నిచ్చి బ్రతుకనిచ్చి
రని కృతజ్ఞ తయైన లేనట్టిది.

పగభాసాపరనుతముల

పగసంస్కృతియందు మోహపడుటయె చాలున్

దఱిమి స్వజాతికి దోహము

విరచించుట పైన వేయివిధములఁ జాలున్.

ప్రొవౌశౌర్యము లక్ష్మీతండ్రియగు మోరోపంతు తంజేయు ధీ
ధానలక్ష్మణరావు మంత్రియు మరిక థాకూరు సర్దారు వీ
రావేశంబున నిశ్చయించి రది యేమైనన్ సరే యుదయే
చావో గల్ప మహేశ్వరుం డెఱుంగు దుశ్చారిత్రమా జాతితో.

తులువల్ కాలము మారుచుండు ననుచుక దుర్బుద్ధి మీసాలబు
గలు మార్జాలవిలోచనంబులు ధరాకాంతుల్ మహాధర్మము
జ్వలమున్ జంపెద రంచు రాణి రణదీక్షాచండతావ్యగ్రని
శ్చలనేత్రంబుల వైరిగుండెలు చలించన్ భేరి వేయించినన్.

ఘనగర్జ మనెడి పేరిటి

యనితరగర్జాప్రచండమయిన ఫిరంగీ

నినదంబులకు ఫరంగీ

వనదంబుల కుటిలగర్జ వ్యర్థం బాయెన్.

రవరవతౌ ఫరంగుల ఫిరంగులగుండకు బైత్త లూడ గో
డ విన్మతమృత్యుదంష్ట్రిక కడంకను గోట ఫిరంగిచేత శా
త్రనబహుళానువుల్ నుగుడ రాణి ఫిరంగియు మోగకుండఁగా
ను చదలి ముట్టడించిన జనుల్ బ్రగుకంగను రానియట్టిదై.

రెన్నాల్పదగు ప్రయత్నము

న నిన్మృతము ఘనగర్జ నదపరుషఁ గో

ట న్నెగులు పుట్టి వీరులు

కన్నుల నెత్తురులు కృమ్యగా నిలుచున్నన్.

అరియు దక్షిణంపు బురుజుపైఁగల ఫిరం

గులను మూఁకపరుషఁ గోటలోని

వారు తల్లడిలిరి పడమటిబురుజుపై

గల గులాబు మోనుఖాను డపుడు.

స ప్త మా శ్వా స ము

తనఫిరంగి త్రిప్పి దక్షిణముఖముగా
నలఫరంగి సేనయందుఁ గలుగు
ను తముని వధిం చె నుగ్రుడౌచు ఫిరంగి
వేల్పువాని రిపులు భీతి చెంద.

ఎనిమిదినాళ్ళు లీపగిడి నింధన మౌచు ఫిరంగివహ్నికి
మనములయందు వేరయిన మార్గము తోపక కోటలోపలం
జనములు త్రొవు నీరుగల శంకరదుర్గము నిప్పుతోన ముం
చిన నట లోనినై నికులు జీవనమందునఁ గల్గు కష్టమై.

బయట సమస్తమా వెనులుబాటులు గల్గిన సేన యెంతో ని
ర్భయముగ నుండ నచ్చటికి వచ్చెను దాంతియటోపి పెద్ద సై
న్యముతముగాఁగ నచ్చె నని యందఱు సంతసమంద శిక్షతే
కయ యగి యంతసేన కలగాపులగం బయి పారిపోవఁగా.

వట్టి స్వాతంత్ర్యవాంఛమై వచ్చినట్టి
యాయశిక్షితజనముల నందినంత
వఱకు బాకులతోడఁ గ్రుమ్మిరి ఫిరంగి
బాదులం జేసియుం జంపినాగు రిపులు.

ఈచుహా ఘోరమును జూచి హృదయమందు
భగ్గు మని మండినది లక్ష్మీబాయి యంతఁ
గోటతలుపులు తెగపించి కూడనున్న
వేయిపై న్యమ్ముతో శత్రువిధిఁ జొచ్చి.

ఎచట ఫరంగిసేన కల దేచినకిన్నను గొల్లు న్యాయముమై
యచటికి దూకి శత్రునినయంబు గళంబులయందు మట్టగిం
చుచుఁ గగనాలధార లెదఁ జొన్నుచు బల్లెపులబోటులతో విద
ల్బుచును ఫరంగిమూఁక యచులోకపుద్వారములందు జొన్నుచు

కరవాలమునఁ బట్టి కంఠముల్ తరుగుచో
నెడనెటిబొండంబు లెగచినట్లు
బల్లెమ్ముతో గుండె పగిలించినప్పుడు
ధృతి గట్టుకకు గడ్డ తీసినట్లు

గుఱ్ఱమ్ము దూకించి కూలించినప్పుడు
 నడవిచెట్లను బడనడచినట్లు
 తలవైన డాలుతోఁ దాడించినప్పుడు
 తోఁ త్రవ్వ పారతో సర్దినట్లు
 తెలకులకుఁ జిత్రముగను లంఘించునప్పుడు
 నూగునడకల నేతాము తొక్కినట్లు
 విజయలక్ష్మీవిధంబున వెలింగె రాణి
 పంటలక్ష్మీవిధంబున బ్రబలె రాణి.

పారిపోయెడిచారి వెన్నడి వధించి
 నట్టిశూరులు మీదికి నరుగుదెంచి
 నట్టి లక్ష్మికి భీతులై యనద లగుచు
 పారిపోయిరి వెన దూరదూరములకు.

రిపుసేనలోన బహుదూ
 రఁపు నేలను జొచ్చి యలఫరంగుల బహువి
 త్రుపుల గుదులు గుదులుగఁ జం
 పి పలాయితులఁ బొనర్చి వెనుకకుఁ దిరిగెఁ.

చాలదూరమ్ము వచ్చితి శత్రుమధ్య
 మున కటంగును వెనుకకుఁ జనియె రాణి
 దాఁగికొన్న ఫరంగులు మూఁగిఁకొంచు
 మఱలఁ గోటను ముట్టసింపనుఁగడంగి.

వెన ఫిరంగుల మూకీభవింపఁజేసి
 డక్షిణంబున బురుజు శాత్రువచయంబు
 లగ్గ లెత్తి నానావిధాలఁ బ్రవేశ
 మాచరించిరి దుర్గంబునందు నందు.

కూర్కదాబతును గులాముఘోషు ఖాను
 ద్వారరక్షకుఁడు ఫిరంగిబారువేత్త
 లలఁ సంగులసమరంబులందు మడియఁ
 గోటపై నూగెడుఁ ఫరంగుల పతాక.

దీ ప్రములు 'హీర హర మహాదేవ' యన్న
సింహ నాదమ్ము లన్నియు శీర్ష మయ్యె
మేచ్చభాషానినాదముల్ మిన్ను ముట్టె
సంధతమసంబు దుర్గంబు నావరించె.

౨

నేను ఫిరంగిమండుగది నిప్పురు బెట్టి మహాన్ని మగ్గెదన్
గాని ఫరంగిచేతఁ బడి శానవహీరపుఁ జావు చావ నం
చూనిన రాణిఁ గన్గొని మహాన్నతుఁడౌ సరదా రొకండు త
ల్లి! నాఁటి గోట వీడి చరు వే రిపునైచ్యము చీల్చి రెండుగా.

నీ కొక్కఖడ్గవిద్యయె
కాదుగ దమ్మా! చమూనికాయము నడుపం
గాఁ దగు నీమేధయు పీ
ష్వాదగు సేవకును నేత్యభావము గనుతన్.

ఈకృత్యంబున నాససాహెబు ధరితీగ్రుండు పీష్వా మరిం
గాకున్నన్ మరి యన్నయుం గురువురుం గాకున్నచో నీవు క
న్నాకై భారతసేవయే నడపియున్నన్ జౌకు జౌకా ఫరం
గీకాంతానము నంటకట్టెలకుఁ గా కేమానొ యీనాటికిన్.

అని దైన్యంబురు గన్నులన్ ముసరుగానౌ పార్థనావాపధూ
కుని నృదున్ సరదాగు గైకొనుమ మేల్మొలదిపై నేక్కి తా
నును దామోదగరావు పూరుషుఁడుగాయం దాను నేకొద్దిమం
దిన్ నెంటన్ బరివారముం గొని చనెన్ ధీవ్యగ్రతాపూర్తియై.

ఒక్కదంతావళం బెక్కింది మణికదం

బకములు లక్షజనాహరీయు

తనయంగరక్షకై చనఁ బదాగ్గింది పై

నికులును మందరాఖ్యయును దాసి

దాసియు ఖడ్గవిద్యాధురంధర యశ్వ
 శిక్షానిధాన మక్షీణబుది
 యొకనందమంది సైనికు లర్ధరాత్రిమ్ము
 నక్ గోట విడి యేగినదియు రాణి
 వారు తేహారీపతిపరివార మంచు
 సాగి యొక రెండుచోట్ల మృషారచనము
 చేసి తప్పించుకొని దారిఁజేరి కల్పి*
 కభిముఖము గాఁగ జనుచుండినట్టివేళ.

రాణియుఁ దాటి యేగెను దురాగమనంబగు దంతికోడఁ గం
 ఖాణము తూగిపోవ నటఁ గన్నడఁ దూర్పునఁ గుమ్మరానమై
 కోణము మూతిలేనిదగు కుంభము నె త్తినయట్లు వాచుదృ
 క్కోణమునందు సంత రవిఘ్నోటక మానససీమ రంజిలక్.

చీకటి ముసుగుం ద్రోచే
 రేకడ చన్నను వియచ్చిరీషాధర రూ
 స్మికఁ బది యోజనంబులు
 సాకె నెలవార బాయి సాహెబు వీరక్,
 జాముంబొద్దది యెక్కునప్పటికిఁ బెల్లుం జేరి భండిరక
 గ్రామం బచ్చట రాజభక్తికిఁ బతాకాభూతుఁడైనట్టి త
 ద్రామగ్రామణి యింటఁ బొందిన సమర్పాప్రీతయై రాణి యం
 దేమో తిండియుఁ దింటయే తడవుగా నేగెక్ బంధంబందునక్.

రాణి విడిపోయెఁ దాను దుర్గంబునుండి
 యని తెలిసి వెంబడింపఁగా నంపినారు
 వందమంది యాశ్వికులతో బధశౌర్య
 'బాకర' స్నేరుగల తెల్లవాని నొకని.

వాడును వేగ వేగ గురువల్లనచాతురి వెంబడింపఁగాఁ
 గూడిన చాలు పొద్దునకుఁ గూడిరి వారును వీరు బాకరుక్
 వాడిమగండు ముందునకు వచ్చిన రాణి విదిల్చి గుట్టముక్
 వాడును నేలఁగూలఁ దలనంపుగ ఖడ్గపుఁ గేళి చూపినక్.

అక త్రివిద్య నెఱుంగక
జాకరు పడినట్టివాఁడు పడినట్లే యై
మూఁకలు రెండును గలిసిన
దాఁకఁ దనమూఁక విఱిగి తలఁగినదాఁకఁ.

జాకరు మూర్ఖుఁ డేటికొని బంధురతీవ్రవిచిత్రభిదగ్గఁ
భీకృతి పూర్వ మెందుఁ గనలే దట రాణియు వచ్చి యెట్లు తఁ
దాఁకెను గుఱ్ఱముఁ మఱియుఁ దానును జుట్టలుచుట్టుకొంచు నో
హో! కుదిలింపుగాఁగఁ బడిరో మన సాడనియట్టి పాటుగా.

నిన్నటి సాయంకాలము
కన్నారఁగఁ గాంచె రాణికరవాలకఁ
సన్నద్ధమృత్యుదంష్ట్రా
సాన్నిధ్య మ్మిది దానిచందము మిగిలెఁ.

ఇది పులియో సింహంబో
మదిత యగుట కాదు నిన్న మోచిన యుద్ధం
బది రేయెల్లఁ బ్రయాణము
మదిఁ గోటయుఁ బోయినట్టి మహితభరంబుఁ.

ఇనుపకవచంబుతో పాటు తనకు వీపు
నందు వేలొడు యువరాజు నాకడచిన
కొన్నిదినములు ధర సమాసన్నయుద్ధ
కార్యసన్నాహముల నిడ్రొక్కాని లేమి.

మఱియును వెన్నాడఁగ నెద
యలుమంగారేక మిగిలినట్టిర భటులఁ
గఱపించుక తిరిగి చనియె
వెఱ పించుక లేనినానివిధమున నతఁడుఁ.

ఆయర్ధరాత్రమునకే
శ్రీయుతచుతి లక్ష్మీబాయి చేరెను గల్పిఁ
శ్రీయుతబుద్ధియునగు పీ
ష్వాయును దా లక్ష్మీఁ గాంచి సంతస మండెఁ.

నారుకో నీకును బోల్చి చెప్పికొని పీష్వావంశపున్వారుగో
నీరుల్ పోయినతోనఁ బోవుటకు నువ్విట్టూరి నిట్టూర్చి పీ
ష్వారాజ్యంబున నున్న సైన్యమును సర్వంబుకో మహాబుద్ధి య్ఘాం
సీరాజ్ఞిమణి కప్పగించె సహసామీతద్వైతాపద్మజై.

ఆపగిదికో హతంబయిన యంతటిసేనను జూచి తాంబియా
టోపియు యూన్నిరాణికిఁ గడుకో దనసాయములేక యేమియుకో
దోపకవచ్చె గల్పి కిటఁ దోఁకొని యిచ్చటిసైన్యముకో సుశి
తౌపటువుం బొనర్చి చనఁగా రిపుసైన్యము సంహరింపఁగా.

పేరుకుమాత్రం సైన్య మది భీకరసంగరశిక్షణంబు లే
దారభమాణదైర్యగుణ మన్నది నిల్వను గొక్కికొంటలే
దేరికి శిక్ష యిచ్చుటకు నించకఁజేసెనను నేళ లేదు నా
రారఁ బ్రవాహ మౌచును ఫరంగితరంగము లేగుడెంచుచో.

కడుకొని మున్ను వేయు పదకంబున సేనయు శిక్ష లేవు నె
క్కడనగువారి నక్కడనే కంఠములందున నుల్గి గుట్టుచ
ప్పు డనుచుఁగాకయుండఁ బొలిపుచ్చుగఁ జేసిన నేత్ర సేఁ డదిం
జెడినఁ జనూసమూహపరిశీలన సాధ్యము కాకపోయెడికో.

తాంబియాటోపియును లక్ష్మి ధైర్య మూని
యఖిలసైనికులకో సమాయ త్తపఱచి
యాటునెలల శిక్షణముచు నాటుగడియ
లాదు నేర్పెడు చూర్ణ మ్ము ననుసరించి.

పానీయ మంచుఁ జల్వ లటంచు వినియోగ
పరచుకొందురు జనుల్ వట్టివేళ్ళు
తాపశాంతు లని శీతలము లంచును దాన
సక్తులౌదురు జనుల్ చల్ల నీళ్ళు
చలువ లటంచు వాసన లంచుఁ బైపూత
గ్రమ్ముకొందురు జనుల్ గండవొళ్ళు
దాహ మటంచు శై త్వంబు లటంచు నా

వచ్చిన వసంతే మది గ్రీష్మనైభవమ్ము
 ప్రాణబాధానహమ్మును భ్రాంతిదమ్ము
 నర్థమెఱుంగని జనము తాపాపనోద
 కృతప్రియత్నమ్ము తప్తశరీర మయ్యె.

రూప్య రాణి

అష్టమా శ్వాసము

౧

తాను సుశిష్యితమై చను
 సేనాసముదయముతోడఁ జేరెను హ్యారోజ్
 బూనికఁ గల్పిని విప్లవ
 సేనాసముదయము లందుఁ జేరిన వంచుక.

ఇతరమసీపతుల్యుిత మేఁగి స్వకీయచమూసమేతులై
 జతపడి రందు శిక్షణము చాలనియట్టివి యాజ్ఞ యొక్కప
 దతి యెఱుంగంగనట్టివగు దండులతో బహునాయకంబు నా
 యతుకులమారిబొంతి యగునట్టి చమూనివహంబు గాంచుచుక.

గెలుచు టెఱు లైన నోటమి గలుగు నన్నఁ
 జిత్రీవధ లేకయుండఁ దీర్చినవిధాన
 నెఱు లుపసంహరించుకో నెసఁగు నద్ది
 సేర్పె రాణియు నది చమూనివహమునకు.

మిడియెండలో ఫరంగులు
 తడఁబడుదురు నిలువ యుద్ధధాత్రి నటంచుక
 మిడియెండలోనఁ బో రే
 ర్పడసాఁగితి సర్వవిప్లవచమూనితతుల్.

నేర్చి ఫరంగులుకా వెనుక నిల్చిరి భారతదేశమై న్యముకా
మార్చిరి ముందు యుద్ధము సమానముగా నడచెకా మరంతలో
నర్చిరుదగ్రమై వెడలినట్టి శతఘ్నులముందు నిల్వలే
కార్చిరి రాణిపక్షమునయందలి సేనలు మంట యెక్కువై.

రాణి శిక్షించినవిధాన కాజితంపు
ఫణితి నుపసంహృతిం బరాబరులుగాఁగ
వెనుక కేగిరి సైన్యంబు కని ఫరంగు
లబ్రమును బొంది శిక్షణ మభినుతింప

తలక్రిందును జేసెద నని
తెలచితి న న్నిందు దించితివి తుది విజిగకా
బలము వెనుదిరిగె నిటని
పలికిన పీష్వాకు రాజసభ రాణి యనెకా.

ఉత్సవవిగ్రహంబు లివి యుద్ధము నేర్చిన సేన కాద యా
పత్సయంబులకా నిలునబట్టిన చిక్కన లేదు యుద్ధసం
ధిత్సపు కాదు నాజ్ఞ పము నిల్చెను నేరుపు లేద యెంతయో
మత్సరముది యొకనుతిమాలిన వ్యర్థపుమక్కళింపులుకా.

ఒక్కసారి నే చెప్పిన యొడుపు నేర్చి
యిట్లు లుపసంహరింపగా నెజిగెనేని
పట్టుచుని యొక్క నెల శిక్ష పట్టెనేని
తుక్కుదూగ రగు ఫరంగి తుక్కుమూక.

వారిది నేర్పు నల్ల మనవారిది కూర్పు మరింకు గొందఱుకా
ధారుణినాథు లీయులుచదారిని బట్టరయేని యీధరి
తీరమ ధర్మముకా దెలివి తెల్లనకావుట యేల సైన్యశి
క్షారతి నొప్పుగా వ్యసధి చాలదు చాలదు వేళ యిచ్చటకా.

విశ్వాధారము కాల మేసమయ మావిరూఢత మాఁ దల్కెళా
శత్యల్లక్షణ మానహిల్లు ఘటనాసర్వస్వమందుకా నుదు
గ్రశ్వేతాస్థుల కేది యేది పాసగెకా గాలంబై కల్పించె గా
దా శ్వభ్రంబులఁ బూడ్చి పెట్టెదముగమా! వారి నీపాటికా.

అరమర లేక యెల్ల యెడలందున మూసిన కుచ్చు మున్నుగాఁ
దెరుపుడు పడ దీవెడదదేవు జాతికి బుద్ధిలోపల్
దిరుగుడు పుట్ట నేటికిని దీసినఁ గోటికి లాగునటుగాఁ
బరమతభావలం బ్రియము నడది కోల్కొను టంచు నుండునే?

కొనకొని వేళ సుంత యనుకూలముగాఁగను సాగుచున్గి లే
దనుటకు వేఱ కావలెనె సాక్ష్యము నాదగుకోటచుట్టు నా
రనిచితి సోదెలోనికి ఫరంగులు రా రనునట్లు పెట్టితి
మన తెహారాయు, సింధియు మన్నును బోసిరి యారునట్లుగన్.

అటు నిటు చావు తప్ప దన నాహవముం బొనరించుసేన య
క్కట వెనుచావు నిశ్చయముగా మునుచా వది సందియంబుగాఁ
బటుతగమైన యాజ్ఞ గును బట్టనిసేన ఫిరంగి చూచి త్రో
క్కటపడి నిల్వఁద్రోక్కికొని కయ్యము చేసెడిపట్టుఁ గల్గినే?

ఇది యీకయ్య మి దేల యన్న నట నేనే మందుకొ ట్లగి పె
ట్టి దళజీవముగాఁగఁ జత్తు ననుకొంటింగాని యాముందు నా
యిది సేనాపటుచారణా తకళ యెగదేఁ బండునో పోయి చూ
చెదనం చిచ్చటి కేఁగుదెంచితిని మీసేకల్ మ రిట్లున్నవిన్.

కాదని యిప్పు మానుటయుఁ గాదన మానుట యెంతో మాననం
గా దను టంతె రూన్చి తనుకై నసమైన యనంతరంబునన్
బాదలిమూఁక యాపటచు పాటు ల వెట్టివి పూర్వ మెప్పుడో
నాదనుషా పొనర్చె ననినన్ వినినట్టివి యిందు న ట్లగున్.

ఇచట స్వరాజ్యవాంఛ గల రెండఱో యందఱు నంత కెక్కువై
యిచట ఫరంగిజాతి కొలువే మతమే మతీ వారిభాసయే
యిచటను నిష్పా డెప్పుడును నెక్కువయే యని యెంచు బుద్ధిమ
న్నిచయము గల్గ నీకలి గణింపక తప్పద నీచకాలమున్.

కయ్యము చేసి చత్తు మనఁగా నది వేఱగు మాట యాడినం
గయ్యమునందు శత్రువులు కత్తులఁ గ్రుమ్ముట తప్పదాయె నే
కయ్యము చేయకే పుగుషకారము మాలినఁ బ్రాలుమాలినన్
దయ్యము వెక్కిరించును ద్విధా వసుధారసహీనజీవులన్.

ఈమహి భారతీయులము నెందుకుమాలిన గడ్డిసోచ లై
నా మిట నిష్ప్రయోజనమనంబునఁ జేసిన సాహసంబు ను
రీమలినాశ్శులగుదునను దెచ్చును శారవభావ మిందు నీ
భూమిని సీదుజాతియును బొందఁగ శారన మిట్లు చేయనో.

నారూస్సిధరణీతలేశ్వరుని కాంతాభావ మాదిక్ ధరి
తీజానిక్ మది నీరి కెట్లమెనురై తీర్పంగ నెలపు నే
నీజాతిక్ దృఢ మట్లు చూడ మదిలో నీర్వాళునై యుండు నే
దో జాడక్ మరిఁ జేతఁ జిక్కుటకునై యూహించునే నెప్పుడుక్.

అల్ల హిమనత్కుమారి కృపాంబు లూరి
యెంచి తా నెంతమంది నందించు నాను
చేతికిని నంతమంది జిదుగ్రపలు చిదుగ్ర
పలుగఁ జేనెద వారిపాపము ఫలింప.

మరియు స్వతంత్రభావమహిమకృతు వియ్యది యూనుహఃగ్నిలో
నురికిననాఁడు దీన మరియుక్ హుత హూటయె వెన్క కేఁగుటక్
సరణియె లేద యిందుఁ బడి చచ్చిన దుఃఖము తప్పిపోవు న
బుద్ధరమును లేద కాలచుయపూరుషపౌరుషవహ్ని వేదికక్.

అనుచు రూస్సిచుహఃరాణి యనిన సభయు
దిగ్గనక్ “హర! హర! మహాదేవ!” శబ్ద
ములను నిస్వనితం బయ్యె జ్వలిత మయ్యె
నామహాకృతువహ్ని దీప్తార్చి యగుచు.

కల్పికిఁ గోశదూతమునఁ గాంచనగంగ యటన్న చోటునక్
సల్పిరి యుద్ధ మాయుభయసైన్యము లిర్వదియేండ్ల చాన మా
ట ల్పచరించి డాలును, గటారియుఁ గైకొని ముందు దూఁడఁగా
నల్పపుగుండె పోయెఁ జము వంతట సింహానినాద మొప్పుగక్.

కొంతగాఁ గాకపోయినఁ గొంతయైన
దర్పముం జూపఁగలదు స్వతంత్రీసేన
కాని దూరాన బూరులుగాఁగఁ దీర్చి
నిష్పలురలు ఫిరంగుల నిల్వలేరు.

విరిసిన హారమందునను వెక్కునమైన ఫరంగిజాతివా.
 ర్వరుసను బెట్టి యిర్వడిఫిరంగుల విష్ణులు గ్రీకు-చుండఁగా
 విరవిర దచ్చతఘ్నిపదవీనుదవీక్షణ మాచరించుచున్
 దిరముగ వానినోళ్ళు బిగఁదీయఁగ నెంచెను రాణి వేల్కిడిన్.

తనుబడి వచ్చినట్టి సరదార్లను గైకొని వందమంది స్వ
 రుని సురధాత్రినిర తయు భూరజ్జిమాళిజటానిటాలమం
 దునఁ బెనగొన్న పాయలుగ దూకినరీతి ఫిరంగినోళ్ళయం
 దున విలయప్రపాతముగ దూకి “హరా! హర! నీలలోహితా!”

అనుచు ఫిరంగిపై నెగిరి యావెనుకన్ మరి ప్రక్కలందునన్
 వినుచుచు మందుఁ దీవ్రముగ నిల్చినవారిని వేల్చునట్టివా
 రిని గరవాలపాతవిపరీతపు మృత్యువధంబు జొన్నుచున్
 గనుకని మృత్యుదేవతయుగాఁ బెనుర్పుంపుగ రేగియేగుచున్.

వదలక వెంట వెంటఁ బడి వచ్చి ఫిరంగులకంటె మంటలై
 పదరుచు దూకి దూకి కరవాలమహావిశితోగ్రధారలం
 గునులుగఁ బట్టి కుత్తుకలు కోయుచుఁ జూచు ఫరంగిసేన తా
 మెదురయి పోరలేక యెద లెల్ల వదావదలై చలింపఁగాన్.

పదిపదకొండుసారులుగ వచ్చెను విచ్చిన వీనువెంటలై
 గదనము లూఁడఁబీకిన ఫరంగులు ముంగల వెన్నఁ దెట్టి తా
 నదనములున్ హతంబయిన వాలములై వరుసన్ గ్రహించి యి
 ర్వదియును జచ్చినట్టివి శవంబులుగాఁ గనిపించినంతటన్.

రంగులు మారిపోయెను ఫరంగులయాననముల్ స్వతంత్రసే
 నాంగము చెల్ల రేగి పరిహారము చేయఁగ నెచ్చుటచ్చటన్
 జెంగులు తూలి కిందిదవశేషముగా నశియించినారు ఘా
 రంగులు శిష్టనాశనధుగంబుగ తాణియు వచ్చునంతటన్.

కృతయుగధర్మ మెట్లు పయికిం జననిచ్చు స్వకాలమందు దు
 గ్గతి కలి సర్వపాపపరిగంభణశీలుఁడు పైన నీశ్వరుం
 డతులితకృష్ణపక్షశశిహస్త్యునిఁ గాంచుచు ధైర్య మూని దోః
 ప్లుతిగని లేచె నొంటమెడవోలిక వక్రతఁదాల్చు శక్తియై.

ఉదితంజా పినుభీతిచే నవననై సహ్యాగోజును నూటయ్యే
బదియఃప్రంబుల పై న్యముగ గడలిచేగ్ బ్రభ్రవ్బధై న్యంబునగ్
దుది నాలంబముగాగ్ గడ్డిపరకగ్ దోకొన్న చంద్రుగా
నదియుగ్ నావగ మూను గాల మనుకూలాకానతం నాల్గినగ్.

ముంగలఁ బ్రక్క వెక్కలను మూగిన యొంటలు తూగు పల్లకి
బొంగులవోలె నెఱుకుగుపోలుల కొగక నూగుచుండఁగా
లోంగి స్వతంత్రసేన తుటిలోన ఫగుగులసేన శిక్షితం
బంగద నార్చి తూల్చె బరిహాసముగాగ్ స్వతంత్రపై న్యముగ్.

ఒంటెకాళ్ళకిందనుండి వచ్చి హరితు
రొంటెపై ననుండి యురుకుచుండు
రొంటెవంకరమెడనుండియు నెత్తుకొ
రాణిసేన తూపరాణి యయ్యె.

తూర్పు పడమర పడమర తూర్పు నయ్యె
నొకని మేషంబులోన నాయునికిఁ జూచి
తాంతియాటోపియును రాణి ధర్మభంగ
కాల మని వేటుచోటికిఁ గడలినారు.

అదియే వీలగు శత్రుల
కదియే వీరికిని వీలు నరయ సుశితౌ
పదమున నిల్వని సేల
యెడలోని స్వతంత్రభావ మేమి పొనర్చుగ్
కల్పి స్వాధీన మయ్యెను గడకు నల ఫ
రంగిమూతకు వారి కౌరా! య దెంతొ
చేతనై నట్టి హింసను జేసినారు
కల్పియందునఁ గాంచనగంగయందు.

రూప్య రాణి

నవమావాసము

మున్ను సింధియా పీష్వాలభూమి కొంత
యాక్రమణముం బొనర్చి రా జయ్యె నచట
గ్వాలియరులోనఁ గోటను గట్టి యీఫ
రంగులకు నుండె వెందును రక్షగాఁగ.

తాంతియాట్‌పి యట భారతస్వతంత్ర
తామహాభావసమితి వి త్రనము వేసి
నంకురించి నీ వది యెపు డన్న నపుడు
కొమ్మలక్ వేసి పుష్పఫలమ్ము లొప్ప.

ఇపుడు పీష్వాను గొని యట కేగినారు
తాంతియాట్‌పియును రాణి తత్ప్రజాళి
సింధియాఁ ద్రోసిరాజని చీరి చేర్చి
నారు పీష్వాను సింహాసనంబునందు.

కట్టుదిట్టంబులం జేసి గ్వాలియరున
సేన శిక్షించుచుండిన చిన్నవార్
వినియె హ్యూరోజు సింధియా వెడలిపోయి
యయ్యె మరలఁ బాదాక్రాంతుఁడై నయంత.

ఆయాడుపులి నిదుర పో
నీయదు నను మొన్న మ్రింగెనే యనిపించు
మాయరె! యిచ్చట నేనో
యాయమయో! చివరివిషయ మటఁ దేల్పవలె.

ఎడఁదలో శత్రుగుణముల నెంతో మెచ్చు
బైకి నొకమాట పలుకడు పాలసుండు
పైకి రాణిని మెచ్చిన స్వజనమందు
గౌరవమునకు లోపంబు, కాదు నీతి.

మరల నాయొంటెలే తనమానరతు
 సేయు నని వానిఁ గొం చేఁగె ఛిద్రబుద్ధి
 మెడలు కాళ్ళును నడుము పట్టెడలు కోసి
 నెగయఁజేయుట యొంటెల నేర్పె రాణి.

గ్వాలియరుకోటలో శాత్రవాలి వచ్చి
 న్ నుసాధంబ యగు దక్షిణంపు బురుజు
 నాబురుజుమీఁద రాణి బధాసి యగుచుఁ
 గూరుచున్నది పులివోలఁ గ్రోల్చికొంచు.

బురు జని పేరెగాని యట మూఁతలు మూఁతలు కూడి యుద్ధమున్
 జరుపుటయే ఫరంగులు నెసంగిరి యొంటెలసేనతో బడి
 నరికిరి రాణిసేన గళనాళములున్ మెడపట్టెడల్ చలా
 ధరములు పారఁగా నడుముపట్టెడ లొంటెలు కుంటుసోవఁగా.

తక్కినచోటులందు భరతక్షితిజాతుల సేన యుగిది రా
 యొక్కడనే ఫరంగులు ముహుగ్గుహురుత్తతరంగభూతు లా
 చక్కిని ముందు వచ్చుచును సాగుచు వెన్నకుఁ బోర రాణికిం
 జిక్కినవాఁ డవఱో యమునిచేరిక కన్నటునంటివాఁడుగా.

అది పదినాళ్ళు లై నయది యాహవ మందు ఫరంగిగొంతు సా
 చదృశదధఃకతోరము కసాయిదుకాణముగా, ఫరంగులే
 కదనమునందు ముందుఁ జని కయ్యము సేయరు దానఁ జావ నీ
 కదనమునందు రాణి తుదిక త్రికిఁ జావక తప్పదయ్యెడిక.

సేనానాయకుఁడంచు ముందునకు వచ్చెన్ నాఁగలే దెప్పుడు
 సేనాపృష్ఠమునన్ మనుకొరణకళాద్భిద్రంబు కాకుండఁగ
 హూణవ్రాతము యుద్ధసీతి యిది యా హూణ్యరోజు తా వచ్చిన
 రాణి. దానిన నప్పుడొగ్గుతేయుగారంభంబు ముమ్మాటికి.

దినములు పోయినకొలదిన్
 దనసేనయుఁ దరుగుచుండె దండులుగాఁగ
 జనుదెంతు రీఫరంగులు
 తనక తిని జాపు వాంఛితం బనినట్లుతో.

కోట మిగిలినయెడ ఫరంగుల ఫిరంగి
గుండ కుం బీటు తిచ్చి దిక్కులఁ జలించె
లోని సైన్యంబు, యత్నము లూన మయ్యె
రాణి యొక్క రుకయు నేమి తాను జేయు?

అభద్రకాళిజహ్వ
క్షోభం గని యెంతమగి జాణిగిరొ! విచల
లోభాకృతులు ఫరంగులు
హీనభయముల దల డిల్లి రెల్ల ఫరంగుల్.

ఇక లాభంబును లే దటన్న దినమం దెచ్చోటికో రాణి సై
న్యకముం దూసుక వెంట మందరయు రా సశ్వంబుపైఁ బోవఁగా
నకటా వెళ్ళను జచ్చినా ననిన కేకై రాణి యామందరా
సుకముల్ తీయు ఫరంగిసొగతు నరకై శూరత్వవిక్రీడగా.

తనబాల్యమిత్ర మాయమ
తనకన్నులయెగుటఁ జచ్చి ధరణిం బడఁగా
ననటం గనె రాణియు నొ
క్కనిమేషము దుఃఖమె మృతి కావుట గాఁగె.

వాటుగ నాయమ నేమటు
పాటునఁ జంపవలెఁగాని పట్ట వితకముల్
వాటుగ నాయమ యేమటు
పాటు దొరకె నొకఫరంగిపాదలి కవటా.

రాజకీయంబులందున రణములందు
మేచ్చనీతిగె మరి విడంబించుచుండు
ద్వాపరాంతంబునందునఁ దా మొదలిడి
కలియు నధికంబుగా నధికంబు నగుచు.

పరమమాహేశ్వరమహాప్రపాలితాత్మ
ధునియునై దుష్టకాలరోధోనియమిత
“నావసుధ వందయేండు నిండవు ఫరంగి”
కనుచు శపియించి రాణియుఁ గనులు మూసె.

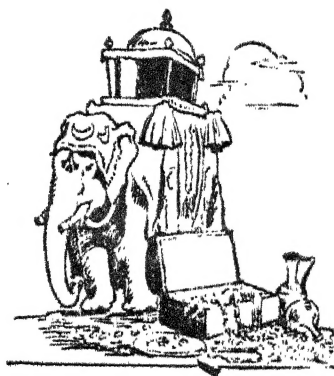
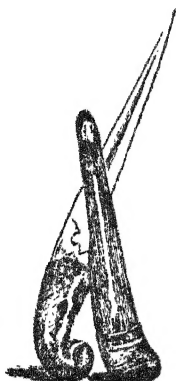

దప్పిక కలవాని రొప్పించి యెండమా
 పులదాఁక నీడ్చి తాపులను నెఱపు
 చూపుమేఱన నీళ్ళు చూపి చేర్చకయ యెం
 డిననాల్క పిడచకట్టించి విటుచు
 సాయ మయ్యె నటంచు శైత్యోపచారంబు
 లెడలించి వడకొట్టి యిడియఁబెట్టు
 అమృతాంశుఁ డరుదెంచె నని మింట నెఱపి యా
 వెన్నెలపొరల నావిరులు పెట్టు
 అథమపరివంచనాప్రథమావతార
 మూర్తి గ్రీష్మండు చనుదెంచె మొదట జనుల
 నిస్సహాయులఁ జేసి మండించి మండి
 పిదపఁ బడమటిగాలితోఁ బిచ్చలించి.

ఝాన్సి రాణి.

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

